

TANULMÁNYOK

Gaal György¹

Pákei Lajos és felmenői művelődéstörténetünkben

Kolozsvár messze földről vonzotta falai közé a tanulni vágyókat, a tudományt művelőket. Erdély három felekezetének is „főiskolája” működött a városban. A katolikusoké egyetemi múlttal is büszkélkedett, az unitárius és a református sokáig az egyházi értelmiség felkészítésében játszott nélkülözhetetlen szerepet. A továbbtanulást századokon át a külföldi egyetemek biztosították. A két protestáns kollégiumban tanulók közül jó páran tanulmányaik végeztével Kolozsvárt

¹ Gaal György irodalomtörténész 1948-ban született Kolozsváron. Tanulmányait Kolozsváron végezte; a Babeş–Bolyai Tudományegyetemen 1971-ben szerzett tanári diplomát. Doktori értekezésének címe: *Kristóf György élete, irodalomtörténeti és tanári munkássága* (1980). Angol és latin nyelvet tanított különböző középiskolákban, illetve a Kolozsvári Protestáns Teológia magyar tanszékén adjunktusként tevékenykedett.

Az Echinox diákszövetségi lap magyar oldalainak szerkesztője (1969–72), a Hajnal középiskolai diáklap megszervezője és irányítója (1972–75), a Korunk, Utunk, A Hét, Tanügyi Újság, Könyvtári Szemle, Művelődés, Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények, Keresztény Magvető munkatársa.

Szerkesztésében megjelent munkák: Aradi Viktor: *Mócok földjén*, 1974; *Összehasonlító Irodalomtörténelmi Lapok*. Téka, 1975; *Tenger és alkonyég között*. Angol költők antológiája. Tanulók Könyvtára, 1978; Ralph Waldo Emerson: *Esszék*, Téka 1978.

Önálló kötetei és főbb munkái: *Házsongárdi pantheon*. Korunk évkönyve, Kolozsvár, 1980; *Az erdélyi zsidóság az első világháborút követő időszakban*, Korunk, 1991/8–9.; *Kalauz a régi és az új Kolozsvárhoz*, Kolozsvár, 1992; *Egyetem a Farkas utcában*, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 1995; *Magyarok utcája. A kolozsvári egykori Bel- és Külmagyar utcák telkei, házai, lakói*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 1995; *Kolozsvár a magyar szépirodalomban*, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2001; *Múzsák és erények jegyében. Dolgozatok Erdély unitárius múltjáról*. Kiadja az Unitárius Egyház. Kolozsvár, 2001; *Tört kövön és porlandó kereszten. Pusztuló múlt és fájó jelen a Házsongárdi temetőben*. Kolozsvár, 2002; *Képes Kolozsvár*, Polis Könyvkiadó, 2007.

maradtak, családot vagy éppen dinasztiát alapítottak. Leszármazottaik betagozódtak a városi polgárság soraiba, rendre a patrícius polgár családdal is rokonságba keveredtek. Ilyen, a 20. századig fennmaradt nemzetségek a Gyergyaiak, Pákeiek, Patakiak. Mindegyiküknek nem is egy tagját tartják számon a lexikonok.

A Pákei család a háromszéki Pákéről származik. Eredetileg a Tamás nevet viselték. A család leszármazását² az 1604-ben született pákei Tamás Jánostól eredezteti. Ő Veres Miklós torockói pap testvérét, désfalvi Veres Mártát veszi nőül. Öt gyermekük közül Dániel (1637–1693 után) viszi tovább a családnevet. Ő szintén torockói eredetű lánnyal, Ékárt Ilonával nősül. Eladva, részben zálogosítva a családi birtokokat Torockón telepszik le. Ott született fiúk, János (1682–1748) lesz az első „könyves ember” a családban.³ Torockón kezdi iskoláit, majd a kolozsvári Unitárius Kollégiumban lesz tógás diák. Tanulmányait félbeszakítják az akkori kuruc-labanc küzdelmek. Ő is egy kuruc tiszt írnokául szegődik, s vele messzi földekre eljut. Egy ideig Lengyelországban bujdosik. Aztán Bécsben felelszük a császárra. A küzdelmek vége felé Kolozsvárt újra beiratkozik a kollégiumba, két évet teológiát tanul, 1711/12-ben Odera-Frankfurtban képezi magát.⁴ Majd hazatérve pappá szentelik, s 1714-től haláláig a kolozsvári eklézsia papja, a kollégiumban is tanít. Ő hagyja el a Tamás családnevet, helyette a származáshelyre utaló Pákeit használja. Háromszor nősül, különösen első és második feleségével, az 1712-ben elvett Eperjesi Judittal, Kolozsvár hadnagyának lányával, valamint az 1731-ben nőül vett Almási Judittal, a püspök lányával értékes családi kapcsolatokat épít ki. Egyik fia, Antal az 1720-as évek végén Halléban, Brémában, Groningenben hallgat teológiát. De ő alighanem korán elhal. Úgyhogy a családot az első házasságból származó József (1717–1778) viszi tovább.

A József húga, a második házasságból született Pákei Judit (1732–1807) is a család figyelemreméltó tagja lett: 1752-ben feleségül ment Fejérvári Sámuel kolozsvári unitárius prédikátorhoz és kollégiumi tanárhoz. Huszonkilenc évi házasságuk alatt született három lányuk mind neves, szép család anyjává vált. Mikor Judit asszony 26 évi özvegység után „örömmel való halállal” kimúlt, az unitárius templomban ketten is prédikáltak fölötte: Ferentzi János lelkész és Füzi Já-

² Vö. Pálmay József: *Háromszék vármegye nemes családjai*. Sepsiszentgyörgy, 1901, 347–348.; *A pákái Pákey (másként Tamás) család*. Közli: Szeőkefalvi Szent-Miklósi László. Különlenyomat a „Magyar Családtörténeti Szemle” 1943. évfolyamának VI., VII., VIII., IX. és X. számából. H. n. 1943. 20 p. + 24 tábla.

³ Vö. A „Pákei család”. Kézirat Pákei Lajostól 1921. jan. 22-ről keltező. Kolozsvári Állami Levéltár, Fond 402/1.

⁴ Szabó Miklós–Szögi László: *Erdélyi peregrinusok*. Marosvásárhely, 1998, 360.

nos kollégiumi professzor. A két – életrajzot és leszármazást is tartalmazó – beszédet 1808-ban nyomtatásban is kiadták.⁵

Pákei József már jól gazdálkodó kolozsvári polgárként vált ismertté. Osztóbírónak választották. Részt vett Kolozsvár határának kimérésében. Az akkori katolizáló világban őt is áttérésre csábították magasabb tisztségeket ígérve neki. Ő megmaradt hitében, sőt az eklézsia jegyzői tisztségét is elvállalta. 1754-ben nőül vette ádamosi Rázmán Hedvigát (†1778), akitől két fia és két lánya született. A fiúk tekintélyes személyiségei a városnak. Az idősebbik, János (1755–1822) bekerül Kolozsvár legfelsőbb vezetőrétegeibe. A kollégium elvégzése után a Királyi Táblán jogi vizsgát tesz. A város különböző tisztségeit 46 éven át viseli: prokurátor, orátor, szenátor, fő- és királybíró. Emellett a Kolozsmonostori Konvent egyik levéltárosa, a kollégium főgondnoka, az egyházközségnek is gondnoka. 1822. december 31-én az unitárius templom alatti kriptába helyezik nyugalomra. Kétszer házasodik. Első feleségét, Gyulai Annát 1780-ban veszi nőül. 1788-ban már alsórákosi Nagy Judittal köt házasságot, akinek anyja Linczegh Kata, s leszármazottja a híres, Kolozsvárt megmentő királybíró, valamint Heltai Gáspár író-nyomdásznak. Pákei Jánost verselőként is számon tartja a család: vidéki pihenése alatt 1793-ban egy 225 négy soros strófából álló versezetben elkészítette „A Pákei vagyis Nemes Tamás Ágnak rövid leírása”-t. Ebből a saját életére vonatkozó néhány szakaszt idézünk:⁶

Hétszáz ötvenötben kezdetem létemet,
Sok nyomorúsággal kerestem étke­met,
Ugyanis rendeztem úgy az életemet,
Hogy róllam jól szóljon, ki engem eltemet.

⁵ *Örömmel való halál* egy halotti prédikációban leírva, melyet néhai b. e. tiszteletes Pákei Judit asszonynak, néhai b. e. tiszteletes, tudós Fejérvári Sámuel úr, a Kolo­svári Nemes Unitaria Ekklésia lelki tanítója, egyszersmind a Kolo­svári Nemes Unitarium Kollégium érdemes Professzora tisztes özvegyének emlékezetére irt és el is mondott Kolo­sváratt az Unitarium Templomban az 1807-ik esztendőben, Szent Iván Hava 21-dikén Ferentzi János, a Kolo­svári Unitaria Ekklésia egyik lelki tanítója. Kolo­svárt, 1808-ban; *A' gyenge nem' erősítése* egy halotti beszédben, melyet néhai Tiszteletes Pákei Pákei Judith asszonynak, néhai Tiszteletes Tudós Kolo­svári Unitárius Pap Fejérvári Sámuel úr' özvegyének utolsó tisztesége megadása végett készített, 's a' Kolo­svári Unitarium templomban el is mondott Füzi János, a Kolo­svári Unit. Kollégiumban Filozófiát tanító Professor. 1808.

⁶ A versrészlet a *Két Pákei. Erdélyi családi krónika 1793-ból* című cikk függelékeként jelent meg az Új Tükör című képeslapban 1988 körül. (A rendelkezésünkre álló lapkivágáson nincs évfolyam, számmegjelölés. A cikkíró szerint az eredeti kéziratos krónikát 1915-ben Pákei Lajos a kolozsvári Egyetemi Könyvtárnak adományozta, ott nem lelhető fel.)

Hogy s mint nevelkedtem, nincs miért lefesse,
Verseimnek végét szükség inkább lessem,
Vagy házasságomnak dolgát emlegetsem,
S abban tölt időmet itt elé keressem.

Nyolcvanban lett párom szűz Gyulai Anna,
Reméltem, mellettem léssen égi manna,
S köszöntetett reám hát keserű kanna,
Sokszor azt hittem, reám szakadt ég s akna.

Mert hamar, hogy szegény fejem reá tett szert,
Ötet a nyavalya más esztendőn levert,
Ebben holtáiglan mindig benne hevert,
S engem betegsége sok költségben kevert.

Nyolcvanhétben ősszel útját elhaladá
A halálnak, s lelkét az ég befogadá.
Nekem pedig csak az özvegységet adá,
S minden vagyonomat annya megtámadá.

János öccse, József (1759–1802) nagypja nyomdokain haladt. 1759. november 10-én született Kolozsvárt, a kollégium tőszomszédságában – a mai Sora-épület keleti fele helyén – álló Pákei-házban. 1765-től már a tanintézet diákja lett, 1776-ban lépett a tógátusok seregébe, négy évvel később végzett. Egy évig a katolikus líceumban jogot és németet tanult, majd a kövendi zsinaton akadémitának választották, s feleskettették az egyház szolgálatára. 1781 szeptemberétől 1785 áprilisáig tartott külföldi tanulmányútja. Ennek mozzanatairól és tapasztalatairól egyrészt hazaküldött tizennyolc levele, valamint peregrinációs albuma⁷ tanúskodnak. Az albumba 1784. március 1-jétől 1799 novemberéig 113-an írnak, többnyire neves professzorok, diáktársak bölcs idézeteket, tanácsokat.⁸ Megfordul Bécsben, Prágában, Odera-Frankfurtban, Lipcsében, Halléban, Berlinben, Göttingában. Dessauban felkeresi a kor egyik ismert, sokaktól

⁷ *Diarium perpetuo Patronorum, Amicorum & Benevolorum Honori & Memoriae consecratum.* (Kéziratot kötet a kolozsvári Központi Egyetemi könyvtárban, jelzete Ms 667.)

⁸ Az album elemzését adja: Latzkovits Miklós–Mándity Zorán: Pákei József *album amicorum*áról. *Keresztény Magvető*, 2012/4. 315–324.

vitatott teológusát és pedagógusát, Johann Bernard Basedowot is, aki egy Phlinatropium elnevezésű reformiskolát vezet. A tudós magát unitárius meggyőződésűnek vallja. Pákei főleg a teológia és a filozófia terén képezi magát, Kant feltétlen híve. Hazatértét követően 1785. június 25-én iktatják be tanári állásába, a nevelésnek a közösségre gyakorolt hatásáról értekeznek székfoglalójában. A továbbiakban a filozófiai tárgyakat és a német nyelvet tanítja. 1786-ban egyházi főjegyzővé választják.⁹

Korát a felvilágosodás eszméinek térhódítása jellemzi. Ennek szellemében akarta a tanügyet is megreformálni. Az 1790/91-es erdélyi országgyűlés számos határozata szintén a reform szellemében született. De egyes kérdések megtárgyalását nem tudta lezárni, úgyhogy e kérdéseket jelentéstételre hét bizottságnak adta ki. Az Országos Tudományos Bizottságnak (Deputatio Litteraria Regnicolaris) Pákeit is tagjául választották, s ennek a tanügyre vonatkozó jelentését (Synopsis Systematis generalis Scholarum publicarum M. Principatus Transylvaniae) minden valószínűség szerint Pákei, „az erdélyi unitáriusok ekkor vezető szelleme” állította össze. Ezt írja róla Trócsányi Zsolt: „Az operátum kodifikálja az egyes felekezetek iskolaügyi autonómiáját, de egyben egységes, felvilágosult iskolarendszert teremtene. Szellemét az a kitétel jelzi, amellyel a parasztok oktatásáról szóló részt kezdi: »a parasztok emberek« – még ha utána némileg visszakozik is. Hangsúlyozza: a szegény paraszt- és polgárfiakat segíteni kell a tanulásban. A városi népiskolákban polgári osztály létrehozását javasolja az ipari-kereskedelmi pályára készülők számára. Vallja a tanszabadság elvét (némi korlátozásokkal); azt is, hogy a tudomány fejlődése állandó. Növum benne a mérnökképzés, az adott erdélyi helyzeten túlmutató koncepciót kap az orvos-, sebész- és gyógyszerészképzés, felmerül a művészeti akadémia terve. Egészében véve a tervezet valamivel még túl is tud lépni a felvilágosult abszolutista oktatásügyi koncepciókon.”¹⁰ Természetes, hogy az unitárius oktatásügyet is meg akarta reformálni, s miután 1798-ban a kollégium rektorává választják, tervezetet nyújt be az egyházi Főtanácshoz, mely az alsóbb osztályokban folyó nevelésre-oktatásra vonatkozik. A Főtanács nem mer döntést hozni, hanem bizottságnak adja ki a tervezetet, mely aztán elfektet. 1798-ban még állami elismerés is éri Pákeit: a Császári-Királyi Könyvvizsgáló Hivatal tagjául nevezik ki. 1802. február 13-án

⁹ Pályafutásáról: Pákei József. In: Gál Kelemen: *A kolozsvári Unitárius Kollégium története (1568–1900)*. II. köt. 452–459; Kovács Sándor: Pákey Józsefre emlékezünk halála két-századik évfordulóján. *Unitárius Közlöny*, 2002/2. 17.

¹⁰ *Erdély története három kötetben*. Főszerkesztő: Köpeczi Béla. II. kötet. Budapest, 1987. 1127.

azonban „egy véletlen halál” véget vet életének. Az unitárius templomban tanítványa és tanártársa, Körmötzi János mond felette illuminista fogantatású¹¹ gyászbeszédet, mely életrajzát is részletezi. A beszéd nyomtatásban is megjelent.¹² Pákei több kéziratos egyetemi jegyzete fennmaradt az unitárius kollégiumi kéziratárban. Nyomda alá csak két műve került. Az egyik az 1799. június 30-án a kissárosi templomban a zsinat alkalmával elmondott beszéde „A vallásnak becses volta egy tanításban foglalva” címmel, mely összekötve jelent meg Körmötzi János egy ugyanott elmondott beszédével.¹³ Pákei a felvilágosodás tanai és a vallás viszonyával foglalkozik. Másik műve egy 45 négyszakaszos strófából álló vers, mely az 1798. augusztus 31-i „Kolosvári nagy égés” alkalmából született, s csak 2012-ben került sajtó alá.¹⁴ Íme, a Farkas utcáról szóló három szakasz:

Farkas Uttzám ékessége Isten háza s Temploma
Téged-is a' tűz meg ége el boritta s fel nyoma
Mely nap tűzbe borultál, az nap meg-is némultál
Már a' nép beléd sem mehet, benned Cultust nem is tehet [...]

Meg szűnt az Úr Tisztelete belső Farkas Utzában
Az hol volt betse s kellete az Isten tornattzában
Oh fájdalmas Siralom, oh Siralmas fájdalom
Mi voltál már porrá lettél tűz által porra tétettél

¹¹ Vö. Gellérd Imre: *Körmöczi János, a felvilágosodás prédikátora. Keresztény Magvető*, 1983/1. 45–52.

¹² *Halotti beszéd*, mellyet néhai tiszteletes tudós Pákei Pákei József úrnak, az Erdélyi Unitárius Eklésiák nagy érdemű Generális Notáriussának, a' Kolo'svári Unitarium Kolégyom' filosofiát tanító professorának és ordinárius rectorának, az Erdélyi Császári K. Könyv-Vizsgáló Hivatal tagjának érdemlett utolsó tisztesség megadására irt és el is mondott a' kolo'svári Unitarium Templomban 1802-ben Martius 21-dik napján Nagy Ajtai Körmötzi János, a Kolo'svári Unitarium Kolégyomban Mathesist és Physicát tanító Professor. Kolo'sváratt, 1802. (Kézirata is fennmarad az Akadémiai Könyvtár unitárius álagában, jelzete: MsU 1610/A.)

¹³ *A' vallásnak betses volta egy tanításban foglalva*, mellyet felsőbb parancsolatból irt és a tiszteletes Unitaria Vallásbéli közönséges 'synati gyülekezet előtt el is mondott a' Kükküllői papi kerületbéli Kis-sárosi Nemes Unitaria Sz. Ecclesia Templomában az 1799-ik esztendőben Sz. Iván Havának 30-dik Napján Pákei Pákei József, az Erdélyi Unitaria Ecclesiák Generális notáriussa, a kolosvári azon Vallásbéli Collegiumnak Rektor-Professora és az Erdélyi Csász. Kir. Könyvvizsgáló Hivatalnak Tagja. Kolo'sváratt, 1800-ban.

¹⁴ K[eszeg] V[ilmos] közlő: Pákei József: Kolosvári nagy égés alkalmára írott szomorú vers. *Korunk*, 2012/2. 38–42.

Az harangok is meg égnek szépek valának
Szeme előtt a' Kösségnek szépen el olvadának
Az is amibe voltak amibe szépen szóltak
Porrá lett meg nem maradt Vulkanus szaladott

Pákei József 1785-ben vette feleségül Kovátsi Máriát, Kovátsi Tamás lelkész és Szentábrahámi Lombárd Mária lányát. A házasságból született három gyermek közül csak Sándor (1786–1816), Kolozsvár főjegyzője vitte tovább a nevet, de az ő kiskorúan meghalt Sándor fiával ez az ág kivész.

A Pákei János főbíró és második felesége, Nagy Judit házasságából öt gyermek is született, de csak egy leány (Krisztina, kövendi Gál Miklósné) és egy fiú, Lajos ért meg felnőtt kort.¹⁵ Az utóbbi bővítette tovább a családfát. Idősebb – így kell neveznünk – Pákei Lajos (1808–1864) Kolozsvárt született, valószínűleg a Híd utcai családi házban. A Magyar utcai kollégium melletti ház ugyanis nagybátyára, Józsefre maradt, s ennek özvegye halálát követően 1819. november 30-án árverezésen megvette az unitárius egyház tanári laknak. János a Híd (Wesselényi) utca elején, a 282. (utóbb 6.) szám alatti házban lakott. Fia 1814-től a közeli lutheránus elemi iskola diákja volt, bizonyára azért, hogy elsajátítsa a német nyelvet. Aztán 1815-ben átvitték az unitáriusok ősi főtanodájába. Itt kitűnő eredménnyel végezte be tanulmányait 1826 júniusában. Minthogy az unitáriusoknak nem volt jogi tanfolyama, a Királyi Líceumban szerezte meg a jogi ismereteket, s tett sikeres záróvizsgát 1828-ban. Az 1820-as évekből fennmaradt épületrajzai, mértani szerkesztései, oszloprend-tervei arra utalnak, hogy a líceum keretében működő Rajztanodát is szorgalmasan látogatta. Két 1828-ból keltezett vízfestményét is birtokolta a család: az egyik Déva várát és városát ábrázolta, kissé eltúlozva a várhegy magasságát; a másikon egy kedvelt korabeli téma, Vajdahunyad vára látható. Ez utóbbit Bája István és Szathmári Pap Károly is megörökítette. Nem lehet tudni, hogy a helyszínen készült-e Pákei akvarelleje, vagy más kép alapján festette. Egy harmadik, 1842-ből keltezett festménye a Griefensteini vár címet viseli, s bizonyára másolat.¹⁶

A tehetséges fiatal még a családi hagyományok, elvárások rabja: aligha gondol művészi pályára. Jelentkezik a Kolozsvárt működő Királyi Főkormányzóséknél, s felesküszik kancellistának. Nem kap fizetést, alkalmilag bízzák meg egy-

¹⁵ A „Pákei család”. Kézirat Pákei Lajostól 1921. jan. 22-ről keltezve. I. h.; Ürmösi Kálmán: Pákei Pákei Lajos. (Arcképpel.) *Unitárius Közlöny*, 1891. 108–111.

¹⁶ Kelemen Lajos: Illusztrációink. [Pákei Pákey Lajos]. *Pásztortűz*, 1926/4. 95–96. Újraközölve: *Uő: Művészettörténeti tanulmányok*. Bukarest, 1982. 307–308.

egy feladattal. Közben 1829-től a marosvásárhelyi Királyi Táblánál is gyakorungskodik, s 1832-ben leteszi az ügyvédi vizsgát. 1836 decemberében kap tiszteletbeli fogalmazói kinevezést. Ugyanakkor a város is hites polgárul, vagyis képviselőtestületébe választja. 1842-ben – tizennégy évi ingyenes szolgálat után – megkapja a főkormányszéki hites jegyzői besorolást évi 250 Ft fizetéssel. Ekkor már Dicsőszentmártonban nővérének, Krisztinának (1799–1853) a férje, az ottani alispán megválasztja őt a megye táblabírójának. Egyháza az 1838 augusztusi tordai zsinaton főtanácsi tagsággal tiszteli meg. Így most már eljön a nősülés ideje: 1843 decemberében feleségül veszi ótordai Székely Teréziát (1816–1892), saját unokahúgát – Fejérvári Sámuel és Pákei Judit dédunokáját. 1845 és 1859 között öt gyermekük születik. Közülük az első (Róza) és az utolsó (János) nem éri meg a felnőttkort.

A forradalom idején Erdély és Magyarország unióját követően sor kerül a Főkormányszék feloszlására, így 1849-től 1861-ig a magánéletbe húzódik vissza. Átmenetileg 1852–1854 között a kolozsvári Tartományi Törvényszék tanácsi titkára. Ekkoriban főleg egyházi téren fejt ki munkásságot. 1856-ban megválasztják a kolozsvári unitárius egyházközség gondnokául, s még ugyanazon évben a kollégium felügyelő gondnokául is. Az 1861-ben visszaállított Főkormányszék keretében valóságos fogalmazóként évi 630 Ft fizetéssel alkalmazzák. Emelkedése felgyorsul: decemberben már közigazgatási előadó, 1862 áprilisában pedig számfeletti titkár. 1863 januárjában udvari rendelettel a Főkormányszék valóságos titoknoka lesz évi 1050 Ft fizetéssel. Ez a későbbi besorolásokban államtitkári méltóságnak felel meg. Még az évben fizetését 1260 Ft-ra emelik. Szépen alakuló karrierjének 1864. június 4-én – élete 56. évében – egy „néhány napig tartott tüdőgyulladás” vet véget. A Híd utcai háztól kísérik ki a Házsongárdi temető „Tunyogi-kertjébe”.¹⁷

Munkásságának emlékét egyháza különös hálával őrzi: a kolozsvári eklézsiának nem csak gondnoka, hanem egy ideig pénztárnoka és jegyzője is volt. A korábbi évek jegyzőkönyveit ő látta el mutatóval. Ő gazdálkodta ki az új leányiskola építését és a kántori lak újjáépítését. Iskolai felügyelőgondnokként a Bölöni Farkas Sándor könyvtáralapot kezelte. Részvényes tagja volt az Erdélyi Gazdasági Egyesületnek és alapító tagja az Erdélyi Múzeum-Egyesületnek. Az utóbbinak számos okmányt, kéziratot és régiséget adományozott. A római katolikus vezetés alatt álló Augusteum néven ismert kolozsvári szegény- és betegápoló intézetnek 23 évig díjtalanul töltötte be a pénztárosi tisztségét. Ezért halálakor Haynald La-

¹⁷ Gyászjelentését – kihagyásokkal – közli: *Kolozsvári Közlöny*, 1864. jún. 7. 281. Példánya található a Kolozsvári Állami Levéltárban (Fond: Necroloage).

jos megyéspüspök elismerő hangú részvétlevelet intézett a családhoz. Jegyzetei, gyakorlófüzetei fia adományából kerültek az Erdélyi Múzeum-Egyesület, illetve a mai Egyetemi Könyvtár gyűjteményébe. Ott található „1830-ban néhai Dr. Judenhofferék társaságában Bécsbe, Triesztbe, Velencébe [...] tett utazásomkori napló-könyvem” című 247 számozatlan lapot tartalmazó útinaplója.¹⁸ 1830. augusztus 13-tól szeptember 12-ig rögzíti a látottakat, lejegyez templom- és épületfeliratokat, vázlatokat készít, mindenütt megtudakolja a lakosság számát. Pákei 1848. szeptember 7. és 1849. január 20. között Ádámoson tartózkodó nővéréhez és nála lévő édesanyjához írt levelei a budapesti Országos Levéltárba¹⁹ kerültek, s igen érdekesen tükrözik a kolozsvári eseményeket, az itteni hangulatot.²⁰ A művészi hajlam a tisztviselőben is megmutatkozott. Idősebb korában diplomák fejleceit rajzolta meg, díszes albumokat, okmány-dobozokat tervezett.

Id. Pákei Lajos és Székely Terézia házasságából három gyermek érte meg a felnőttkort és családalapítást. Miklós (1847–1882) Kolozsvárt végzi iskolai, majd jogakadémiai tanulmányait, hites ügyvédként szerepel, boldogtalan házasságából két lánya születik. 1882. február 19-én öngyilkosságba menekül, édesanyja temetteti a Híd utcai családi házból. Krisztina (1850–1879) a kalandor Zilahi Kiss Elek ügyvéd felesége lett, boldogtalan házasságukból egy fiú született. A fiatalasszony anyja lakásán tüdőbajban halt meg, őt is a Híd utcából kísérték ki a Házsongárdba.²¹ A harmadik felnőtt, Lajos, a műépítész vitte tovább a családi nevet, s öregbítette a nemzetség hírnevét.

Ifjabb Pákei²² Lajos is a hagyományos, családtól kitaposott úton indult, de nem vált rabjává a hagyományoknak, volt mersze művészi hajlamainak engedni. 1853. március 1-jén született, minden bizonnyal a Híd utcai családi házban. Alig múlt tíz éves, amikor árva maradt. A hagyományoknak megfelelően ő is az Unitárius Kollégiumban végezte iskolai tanulmányait. Az elemiben Derzsi József teológus volt osztálytanítója, s már ő felfigyelt a gyermek építőkockákkal való játé-

¹⁸ Jelzete: Ms 3539.

¹⁹ Jelzetük: P 1781/1

²⁰ Vö. Nyárády Gábor: Advent fekete-sárgában. Pákei Lajos levelei Kolozsvár megpróbáltatásairól 1848 őszén. *Hadtörténeti Közlemények*, 1998/4. 928–942.

²¹ Lajos és Krisztina gyászjelentése is megtalálható az Állami Levéltárban (Fond Necroloage).

²² Mint Murádin-Beyer Katalin is megállapítja (*Keresztény Magvető*, 1996/2. 99.), Pákei Lajos következetesen a családnév i-s változatát használta, a sajtóban gyakran fordul elő az -y-os változat, leszármazottai már többnyire Pákey-nek írták nevüket.

kára, tehetségére.²³ Mint a „főiskolai anyakönyvből”²⁴ kiderül, Pákei a gimnáziumi tanulmányok során végig osztályelsőként szerepelt. 1867-ig Nagy Lajos, a görög és a magyar nyelv tanára, azután Benczédi Gergely, a természettudományok előadója igazgatta az iskolát. A tanári karból még Kovácsi Antal latintanár, Pap Mózes a számtan és Ferencz József, a vallás oktatója emelkedett ki. Akkoriban alig több mint háromszáz diákja volt a tanintézetnek. Mint a bejegyzésekből kitűnik, Pákei gyámjaként Gálfalvi Imre nyugalmazott ítélmester szerepel. Rendkívüli tárgyként tanulta a német és az angol nyelvet, rövid ideig a franciát és a gyorsírást is. Végzős korában már beszélte is a németet. Az utolsó tanévében, 1871/72-ben 32-en jártak az osztályba. Osztálytársa volt az 1854-ben született Daniel Gábor és az 1852-es születésű Szentiváni József, akik az egyház világi vezetésében vesznek majd részt, Orbók Mór, a későbbi neves tanár és tankönyvíró, valamint a kollégium volt igazgatójának, akkor a Jogakadémián tanító Berde Áronnak az 1854-ben született Béla fia. Azokban az években még nem jelent meg Értesítő, a tanévről Benczédi igazgató a Keresztény Magvetőben közölt szűkszavú „értesítés”-eket.²⁵ Ezekből kitűnik, hogy a még hagyományörző iskolaszervezésben Ürmösi Kálmán és Péterfi Dénes teológiai hallgatók töltötték be az iskolafőnöki, szeniori tisztséget. Rajzra Kővári Endre, a tehetséges festőművész, műénekre és orgonára Poszelt József tanította a fiatalokat. Bizonyára mindkettőn hatással voltak Pákei művészi hajlamaira. Meglepő, hogy sem az Ifjúsági Önképzőegylet, sem az Ifjúsági Olvasóegylet kitüntetett diákjai közt nem szerepel Pákei. Sőt, az ezek által kiadott kézirásos diáklapok megfelelő évfolyamaiban sem bukkanunk Pákeitől származó írásra, még csak rá való utalásra sem. A hagyományos *Remény*, valamint a *Fény és Árny* diáklapok vezető szellemei ekkoriban Péterfi Dénes, Gelei József, Orbók Mór. Boros György másolgatja a számokat.²⁶ Mind Benczédi 1871-es értesítése, mind az 1870/71-es *Remény*-évfolyamban Albert Iván írása utal rá, hogy egy éve működik az iskola Apolló Zeneköre. Bár kevés a tagja, máris jó hírnévre tett szert. Kézírásos önéletrajzában bevallja Pákei, hogy 1870-ben ő is e kör alapítóinak egyike volt, s örömmel nyugtázza,

²³ *A pákei Pákey (másként Tamás) család*. Közli: Szeőkefalvi Szent-Miklósi László. I. h. 15. Ott Derzsi János szerepel, de bizonyára Józsefről van szó.

²⁴ *A Kolozsvári Unitárius Főiskola anyakönyve 1868–1880*. A kolozsvári Állami Levéltárban. Fond: 164/3.

²⁵ *Keresztény Magvető*, 1871/2. 136–138.; Uo. 1872/3. 255–256.

²⁶ A kolozsvári Akadémiai Könyvtárban őrzött unitárius kéziratár 1870/71-es és 1871/72-es *Remény* (MsU 1298 jelzetű), valamint *Fény és Árny* (MsU 1299/A jelzetű) köteteit néztük át.

hogy a kör 1920-ban Beethoven emlékére rendezett sikeres koncertet.²⁷ Több utalást is találunk arra, hogy Pákei mellé – talán még édesapja – felfogadta Sárdi István jó nevű festőművészt, aki magánúton tanította a gyermeket rajzolni.²⁸ Ennek lehetett a következménye, hogy a két utolsó iskolai évében az igazgatóság őt bízta meg az elemi osztályokbeli rajztanítással. Az igazgatósági jegyzőkönyv 1871 áprilisában „elemi rajztanító Pákei Lajos”-ként említi.²⁹ Csak feltételezhető, hogy Pákei ezekben az években a Kolozsvári Zenekonzervatórium keretében mélyíthette el zenei és hangszerismereteit.

Az 1872-ben sikerrel letett érettségi után Pákei nyugodtan válogathatott volna az éppen szervezés alatt lévő, s ősztől megnyíló kolozsvári tudományegyetem számos szaka közül. Őt azonban a művészi pálya vonzotta, ezen belül is az építészet. Ez akkoriban meglepetést keltett az ismeretségi körben, mert a városban többnyire a mesteremberek sorába tartozó pallérok tervezték és vitelezték ki az épületeket. Építészetre szakosodott mérnököket legfeljebb a fővárosban lehetett találni. Pákei is Pest felé vette útját, beiratkozott a Műegyetemre. Az éppen egy évvel korábban, 1871-ben kapott egyetemi rangot. Addig József Politechnikumként hároméves főiskola volt. Ezután Királyi József Műegyetemnek neveztek. Itt az ötéves tanulmányi idő két szakaszra oszlott: először két évig az „egyetemes osztályban” matematikát, fizikát, vegytant, mértant, műszaki rajzot és „ügyirálytant” tanultak, majd három év további tanulás után általános mérnöki vagy gépészmérnöki diplomát lehetett szerezni.³⁰ Az építészmérnöki kar csak 1873-ban indult meg. Az egyetem első építésztanárai Steindl Imre (műépítészet) és Hauszmann Alajos (száz-, mű- és díszépítészet) voltak. Steindl nevéhez fűződik a budapesti Országház megtervezése, Hauszmann irodájából került ki a fővárosi New York-palotának, a Királyi Kúria (most Néprajzi Múzeum) épületének, de két kolozsvári egyetemi épületnek is a terve. Mindketten a historizmus szellemében dolgoztak.

A fővárosban tapasztaltak valószínűleg nem elégitették ki Pákei elvárásait. A szerveződő műegyetemen a művészeti képzésnek alig volt otthona. Ezért 1873 őszén átiratkozott a müncheni Politechnikumba. Ez a nagy múltú intézet 1827

²⁷ Pákei Lajos műépítész életrajza. A Kolozsvári Állami Levéltárban (Fond 402). A kézirat 7v oldalán. A kézirat nagy részét közzétette Murádin-Beyer Katalin: Pákei Lajos kéziratos önéletírása. *Pavilon*, 1993/8. 42–49. és *Keresztény Magvető*, 1996/2. 99–106.

²⁸ Kelemen Lajos: Pákey Lajos 1853–1921. *Unitárius Közlöny*, 1921/5. 70–74. Újraközlő: Uő: *Művészettörténeti tanulmányok*. Bukarest, 1982. 309–312.

²⁹ A Kolozsvári Unitárius Főiskola igazgatósági Jegyzőkönyve a Kolozsvári Állami Levéltárban (Fond 164/22), 1871. ápr. 20-i ülés szövegében.

³⁰ A Királyi József Műegyetem programja az 1872/3. tanévben.

óta működött, de csak 1868-ban kapott „bajor királyi” egyetemi rangot, s 1877-ben nevezték el műszaki egyetemnek. 1873 ősze újdonságot hozott ezen intézet történetében, mert az 1808 óta a Képzőművészeti Akadémia keretében működő építéstudományi kar ekkor átkerült a műegyetemre. Vagyis itt művészeti szempontokat is érvényesítettek az építésképzésben. Három évig folytatja itt tanulmányait Pákei. 1868-tól a polgári építkezés müncheni vezető tanára Gottfried von Neureuther, a neoreneszánsz stílus prófétája. Villák, állomásépületek sorát tervezi, többek közt a müncheni Képzőművészeti Akadémia és a Politechnikum palotáját is.

Münchenből 1876 végén Bécsbe vezet Pákei útja. Az ottani Művészeti Akadémia ugyan már 1692-től működik, de csak 1872-ben emelik egyetemi rangra. Ennek építészeti tanszakát 1868-tól a dán származású Theophil von Hansen vezeti. Hansen Athénban sajátítja el a klasszicista építészet titkait, ott is jeles épületek terveit készíti. Bécs legjellegzetesebb épületei szintén az ő irodájából kerülnek ki. Mikor Pákei a kezei alá jut, éppen az osztrák parlament bécsi épületén dolgozik. Meghitt tanítványává, munkatársává fogadja. Beavatja a klasszicista építkezés műhelyfogásaiba. Utóbb önéletrajzában élete legszebb korszakának nevezi Pákei a Bécsben töltött éveket.

Valószínűleg több tényező is közrejátszik abban, hogy 1880-ban úgy dönt Pákei, hogy hazatér Kolozsvárra. Kelemen Lajos nyomán többen is okként Miklós bátyja halálára utalnak, de ez csak két évvel később következik be. Kétségtelenül az előző évben meghalt húgának árva gyermeke, a házassági csődjétől megzavart bátyja s idős édesanyja mellé kellett egy erős vállú, keresettel is rendelkező fiatalember. Meg aztán kapóra jöhetett a városi tanácsnál meghirdetett mérnöki állás is. Ezt megpályázza és meg is kapja. Rövid időn belül azonban rá kell jönnie, hogy nem ilyen munkára készült fel. Paloták és templomok tervezéséről álmodott, a városnál meg felmérési, utcafront-szabályozási, vízvezeték- és csatornatervezési munkákat, folyó- és patakmeder-szabályozást, új utcák nyitását bízták rá. Ezek időigényes, sok vesződéssel járó feladatok voltak, s ráadásul a pénzalapok hiánya miatt a tervek jó része irattárba került. Egyik első megvalósult munkája az Óvár Kispiajának (az utóbbi Karolina térnek) a rendezése, parkosítása volt. Ezekben az években tervezte a sétatéri órházat is, melyet már csak fényképről ismerünk.

Az 1880-as években országosan lendületet kapott az iparoktatás kiépítése. A régi céhrendszer még a mester kezei alatt oldotta meg a szakma elsajátítását. Az iparosodó ország gyorsan fejlődő városaiban már nagyszámú mesteremberre volt szükség, akiket szervezeten kellett képezni. A gyárakban, építőtelepeken legfeljebb szakmai fogásokat sajátíthattak el, de a szakismeretek megalapozása

többnyire hiányos maradt. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1882-től szorgalmazta az iparkamaráknál és -testületeknél ipartanodák létesítését. Ebbe a folyamatba illeszkedett bele a kolozsvári kezdeményezés is. A kincses városban a Kereskedelmi és Iparkamara ülésein 1878-ban és 1879-ben is felmerül az iparos tanoncok egységes képzése iránti igény. 1881-ben Pákei Lajos egy iparrajziskola felállítását szorgalmazza, melynek a polgári iskola egyik termében való megszervezésére a város tanács pénzüsszeget is megszavaz.³¹ 1883-ban Gámán Zsigmond, a város közigazdasági előadója jelentést³² terjeszt elő az ipari szakmák szervezett oktatására: eszerint Maetz Frigyes építkezési vállalkozó műhelytelepén 25 faipari, a Dietrich-gépgyárban 12 gépipari tanonc képzését vállalnák. Ehhez anyagi támogatást kérnek az Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztériumtól. 1884 elején már módosulnak a tervek: hároméves lesz a tanfolyam. A miniszter 1884. február 29-én rendeli el a kolozsvári Fa-, vas- és építőipari tanműhelyek felállítását. Kinevezi a felügyelőbizottságot, elnöke Sigmond Dezső országgyűlési képviselő lesz, a nyolc tag között ott van Pákei is. Az első tanévre 27 helyet hirdetnek meg.³³ Miután a létszám betelik, július 27-én Haller Károly polgármester a városházi közgyűlési teremben ünnepélyesen megnyitja az iskolát.³⁴ Az első évfolyamra két középiskolai vagy polgári osztályt végzett, 14. életévüket töltött fiatalokat írtak be: 6-on az építő, 4-en az asztalos, 17-en a gépész és géplakatos szakmára jelentkeztek. 1884. szeptember 15-től indul a tanítás. Az építő- és asztalosiparosok Maetz telepén kapnak képzést, a gépészeket viszont a Dietrich-gyárat átvevő Senn Ede műhelyében képzik. Az elméleti oktatás a Maetz Frigyes Külmagyar utcai házánál felszerelt tanteremben folyik. Itt mindegyik szak diákjai közösen matematikát, mértant és magyart tanulnak. Az építőipari tárgyak egy részét eleinte Maetz oktatja, de lemond, s a tanoncokat is kiutasítja. Ekkor, 1885. március 1-jétől az ő tárgyait is átveszi Pákei, úgyhogy építési anyagismeretet, építési szakrajzot, szabadkézi rajzot és fatechnológiát oktat. Pákei 1884 őszén mond

³¹ Vö. *Ellenzék*, 1881. dec. 21.

³² A Kolozsvárt felállítandó fa- és vasipari tanműhely. Gámán Zsigmond, Kolozsvár sz. k. város közigazdasági előadójának jelentése. *Közigazdasági Értesítő*, 1883/15. 327–329.

³³ A kolozsvári Fa-, vas- és építőipari tanműhelyek felügyelő bizottságának jelentése az 1884/5 tanévről. Uo. 1886/17. 540–548. Ugyanez az iskolai értesítők közé besorolva (Külön nyomat a „Közigazdasági Értesítőből”. Budapest, 1886. 39 p.) Pákei a kéziratot önélet-írása „Irodalmi működésem” című függelékében e jelentést is saját munkájaként sorolja fel.

³⁴ Vö. A kolozsvári Iparműhelyek megnyitása. *Kolozsvári Közlöny*, 1884. júl. 29. Míg a felügyelőbizottsági jelentés a városház üléstermét, az újságcikk az „Iparkamara helyiségét” említi a megnyitó helyszínéként.

le városi főmérnöki állásáról, szeptember 15-én gróf Esterházy Kálmán főispán tiszteletbeli főmérnöki címmel tünteti ki.³⁵ Az elméleti oktatás a továbbiakban az Iparos Egylet új főtéri székházának helyiségében folyik. 1885 őszétől a tanműhelyek igazgatói állásába Ferenczi Zoltán irodalomtörténész, egyetemi magántanár kerül, Pákei Lajos műépítész mint a szakoktatás igazgatója szerepel.³⁶ Az első három tanévről a Közgazdasági Értesítőben felügyelőbizottsági jelentést tesznek közzé, ezt különnyomatként iskolai értesítőnek is besorolják. A három évfolyam beindulását követően az 1887–1890-es összevont értesítővel indul az intézmény önálló kiadványsorozata. Ekkor már három részegységet ölel fel: *Értesítő a kolozsvári Erdélyrészi Technológiai Iparmúzeum, az Államilag Segélyezett Építő-, fa- és vasipari Tanműhelyek s a Központi Felsőbb Szakipar-rajziskola működéséről az 1887/8–1889/90. tanévben*. Szerkeszti: Dr. Ferenczi Zoltán igazgató.³⁷

A tanműhelyek mellett említett Központi Felsőbb Szakipar-rajziskola kezdeményezője még 1881-ben Pákei volt, de csak 1884. december 28-án nyitották meg, s 1887 őszéig önállóan működött Kiss Sándor kereskedelmi akadémiai igazgató vezetésével. Évente 60–80 iparos diákot tanított hétvégén szakrajzra, Pákei heti 4 órát vállalt itt. 1887 őszétől ez a rajziskola betagozódott a tanműhelyek mellé.

Hosszabb története van az Erdélyrészi Technológiai Iparmúzeumnak. Ennek felállítására először gróf Schweinitz Gyula nyújtott be nyomtatásban is közzétett javaslatot a kolozsvári Kereskedelmi és Iparkamarához.³⁸ Budapesten éppen akkoriban tárgyaltak egy ilyen intézmény felállításáról, mely 1883-ban meg is nyílt Technológiai Iparmúzeum elnevezéssel, s 1887–1889 között felépült a Központi Ipariskolával közös Hauszmann Alajos tervezte kétemeletes épülete.³⁹ Schweinitz tervezete szerint a múzeumnak öt osztálya lett volna: I. Nyersanyagok; II. A jelenkor és a múlt iparkészítményeinek mintái; III. Az iparhoz és földműveléshez szükséges műszerek, eszközök, gépek; IV. Állandó ipar- és termény-

³⁵ Napi hírek. *Kolozsvári Közlöny*, 1884. szept. 16.

³⁶ A kolozsvári Fa-, vas- és építőipari tanműhelyek felügyelő bizottságának jelentése az 1885/6 tanévről. *Közgazdasági Értesítő*, 1887/19. 395–402. és ennek különnyomata.

³⁷ A tanintézet 1884-től jelentés-különnyomatokból, majd 1887-től értesítő füzetekből álló 1918-ig terjedő sorozata megtalálható a kolozsvári Központi Egyetemi Könyvtárban A 635 jelzet alatt. A továbbiakban: *Értesítő*.

³⁸ *A Kolozsvárt alapítandó Erdélyrészi Iparmúzeum tervezete*. A kolozsvári Kereskedelmi és iparkamarához benyújtotta gr. Schweinitz Gyula. Kolozsvárt, 1882. 30 p. (A kiadványt Ferenczi idézi, de egyetlen könyvtárban sem bukkantunk nyomára, bibliográfiákban sem szerepel.)

³⁹ *A Magyar Királyi Technológiai Iparmúzeum alapításának, fejlődésének és működésének története 1883–1913*. Szerkesztette Gaul Károly kir. tanácsos, igazgató. Budapest, 1913.

kiállítás; V. Idegen készítési módok rajzai és leírásai, ipari folyóiratok, könyvek. A kamara pártolásába vette a tervet, s egy bizottságot hozott létre a múzeumi alapszabályok és költségvetés kidolgozására. Nyilvánvalóvá vált, hogy csak államsegéllyel tudnak egy ilyen múzeumot létesíteni. Úgyhogy a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszterhez folyamodnak támogatásért. A miniszter várakozó álláspontra helyezkedik: egyszer a budapesti hasonló múzeum álljon talpra, s annak tapasztalatai alapján hoz döntést. 1884 októberében Gámán Zsigmond a kolozsvári iparkamarához intézett felterjesztésével újra napirendre tűzi a múzeum létesítését. Kedvező határozatot hoznak, tárgyalást kezdeményeznek a városi hatóságokkal és az iparosegylettel. Ugyanakkor megbízzák Pákei Lajos tanműhelyi szakigazgatót és Binder Lajos iparfelügyelőt, hogy az 1885-ben sorra kerülő budapesti országos kiállításon árumintákat gyűjtsenek a múzeum számára. A kiküldöttek 1885 októberében tesznek jelentést gyűjtőmunkájukról, november 20-án a kamara közgyűlése köszönetet szavaz nekik. A fővárosi hasonló intézménytől is ígéretet kapnak, hogy a diplomákat Kolozsvárra küldik. 1887-ben az iparkamara közgyűlése határozatban mondja ki, hogy a tanműhelyek és a rajziskola mellé betársítva, közös igazgatóság alatt felállítja az iparmúzeumot is. Ennek bútorzatát Pákei Lajos szakigazgató tervezi meg, az ünnepélyes megnyitóra 1888. december 26-án délelőtt kerül sor a Plébánia főtéri épületében bérelt helyiségekben.⁴⁰ Megelőzőleg Pákei Lajos közöl figyelemfelkeltő írást *Az iparmúzeum* címmel a Kolozsvár című napilapban,⁴¹ ebben felvázolja Kolozsvár ipartörténetét a 15–16. századi kincses várostól a 20. század végéig, amikor Kolozsvár inkább a tudomány városa. De csak az ipar hozhat anyagi virágzást. Az ipar fellendülésével „büszkén hivatkozhatnánk nagy Széchenyink jóslatára azon analógiával: »Kincses Kolozsvár volt és kincses Kolozsvár lesz!« – fejezi be sorait Pákei. A karácsony másodnapján tartott megnyitón részt vett gróf Béli Ákos főispán, Szász Domokos református püspök, Albach Géza polgármester és a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium képviselőjeként Hegedüs Károly, a budapesti Iparmúzeum igazgatója. Sigmond Dezső képviselő, a kolozsvári Kereskedelmi és Iparkamara elnöke nyitotta meg az ünnepséget, rámutatott, hogy a múzeum egyelőre főleg az ipartanműhelyek diákjainak nyújt segítséget a tanuláshoz, ezért is kellett az intézményeket összekapcsolni. Felolvassák Kolozsvár másik országgyűlési képviselőjének, Hegedüs Sándornak az üdvözlő levelét, Hegedüs Károly igazgató felajánlja a fővárosi testvérintézmény támogatását, majd Ferenczi Zoltán kolozsvári igazgató előadja a múzeum alapításának történetét (ez külön fü-

⁴⁰ *Technológiai Iparmúzeum*. Kolozsvár, 1888. dec. 27.

⁴¹ Uo. 1888. dec. 24.

zetben is megjelenik⁴²). Albach polgármester a város támogatásáról biztosítja a múzeumot. A négy kiállítási termen Pákei Lajos vezeti végig az érdeklődőket. A városi közgyűlés már korábban, 1887. december 30-án határozatot hozott, hogy a múzeumot Ferenc József király az évi szeptember 22–24-i látogatásának emlékeztetéssé tételére az uralkodóról nevezi el. A nevet azonban csak az udvari jóváhagyást követően használhatták.⁴³

A továbbiakban 1896-ig a hármas intézmény igazgatója Ferenczi Zoltán, szakigazgatója pedig Pákei. Ő tanárként a három évfolyamnak szabadkézi rajzot, szakrajzot, építési anyagismeretet, építési alaktant, építéstant, költségszámítástant és fatechnológiát ad elő. Heti óráinak száma 10–14. Rendre kidolgozza tárgyainak tankönyveit is, s ezek sokszorosítva kerülnek terjesztésre. A kolozsvári Egyetemi Könyvtárban e kötetek találhatóak: *Ács szerkezettan* [267 ábrával, 127 p.], *Építési szerkezettan* [576 ábrával, 347 p.], *Építési alaktan* [lejegyezte Moskovits Ferenc, 143 ábrával, 64 p.], *Építési anyagisme* [táblázatokkal, 224 p.].

Az iparmúzeum keretében Pákei 1889 januárjától megindítja a szabadelőadások sorozatát. Ezekon közérdeklődésre számot tartó ipartörténeti témákról beszél. Január 26-án az ókori bútorokról, február 15-én pedig az ókori görög és római lakóházakról értekezik számos képet is bemutatva.⁴⁴ Az előadások szövegét közlik a napilapok és a hármas intézmény értesítője is. Az előadássorozatot folytatja 1890-ben és 1891-ben is.⁴⁵ A sajtó szerint mindig szép számú közönség hallgatja érdeklődéssel. Az *Ellenzék*ben olvashatjuk: „Örömmel jegyezzük fel, hogy városunkban is lehet már valahára ily szakfelolvasást hallani, mert közönségünk előtt az itt felmutatott nagy és szép mező csaknem ismeretlen.”⁴⁶

A diáklétszám fokozatosan növekszik. 1896-ban a tanműhelyekben 81, a rajziskolában 114 tanoncot képeznek. Idővel kinövik a plébánián lévő helyiségeket, kibérelik a Főtér déli során lévő Szentkereszty-házat, mely már akkor a takarékpénztár tulajdonában van. Itt 8 szoba és 2 terem áll rendelkezésükre. 1892-ben sikerül megszerezni az állami segítyt, ami a további működést biztosítja. 1894-

⁴² [Ferenczi Zoltán:] *A kolozsvári „Erdélyrészi Technologiai Iparmúzeum” történelme (1882–1888)*. Kolozsvárt, 1888. 15 p. (Ennek rövidebb szövege és a megnyitó ismertetése megtalálható az 1887–1890-re kiadott *Értesítő*ben is.

⁴³ Az *Értesítő*k címlapján csak 1896/97-től szerepel a „kolozsvári I. Ferenc József Iparmúzeum” elnevezés.

⁴⁴ Szakelőadás a Technologiai múzeumban. *Erdélyi Híradó*, 1889. jan. 23.; febr. 14.

⁴⁵ Felolvasás az Iparmúzeumban. *Ellenzék*, 1890. jan. 22.; Pákei Lajos felolvasása. Uo. 1890. jan. 24., jan. 26. Felolvasás. *Kolozsvár*, 1891. dec. 1.; A fa az építészet történetében. Pákey Lajos felolvasása. Uo. 1891. dec. 5.

⁴⁶ *Felolvasás az Iparmúzeumban. Ellenzék*, 1890. jan. 24.

ben új székhelyre költöznek: a tanintézet a Mátyás király utca 1. számú házban lel ideiglenes otthonra, a múzeum anyagát a London (Arany János) utcai Wesselényi-házban raktározzák el. 1896. január 1-jétől átveszi az állam az egész intézményt, úgyhogy ettől fogva saját székház felépítését tervezhetik. Korábban már a város felajánlotta a Kül- és Bel-Torda utcák sarkán lévő „kőfaragó-telket”, s erre tervezgetett is Pákei (utóbb az egyetemi Menza épült ide), de kivitelezésre nem kerülhetett sor. Most a várostól a Malom utca Szamos felőli oldalán kapnak telket, melyet még egy magántelkkel is megtoldanak, erre készít épülettervet Pákei. Az iskola millenáris ünnepségét a tanévzáráskor, 1896. június 28-án tartják, s ezen már arról számolhatnak be, hogy a Kereskedelemügyi Minisztérium elfogadta Pákei épülettervét, szeptember 30-án megtartják az alapkövetelést. Az évzáró ünnepi beszédét különben Pákei mondja el, mely az *Értesítő*ben, majd a Kolozsvár című napilapban is megjelenik. Ebben Kolozsvár ipartörténetét részletezi.⁴⁷

A millennium éve igazgatóválságot hoz a hármas intézménybe. Ferenczi Zoltánt kinevezik az Egyetemi Könyvtár igazgatójává, s lemond eddigi tisztségéről. A Kereskedelemügyi Minisztérium május 16-án Pákeit nevezi ki igazgatóul. Ő azonban csak az Iparmúzeum igazgatását hajlandó tovább folytatni, úgyhogy a következő tanév végéig Ferenczi megbízott igazgatóként irányítja az iskola ügyeit, míg 1897. szeptember 16-án Magyar Endre gépészmérnök személyében kinevezik az új igazgatót.

A hármas intézmény új épületének felhúzására 1896. augusztus 19-én írják ki a pályázatot, s a megbízatást Hirschfeld Lajos cége nyeri el. Az alapkövetelési ünnepséget szeptember 30-án délben, a Mátyás-szobor alapkövetelését követően tartják. A kormány képviselőjében báró Jósika Sámuel, a király személye körüli miniszter vesz részt ezen, Sigmond Dezső országgyűlési képviselő, az intézet felügyelőbizottságának elnöke mond megnyitót, majd Ferenczi Zoltán olvassa fel az alapköbe helyezendő okmány szövegét, melyet aláírnak, s a falba helyezés után kalapácsütésekkel szentesítenek. Szterényi József országos iparoktatási főigazgató beszédében Kolozsvárt a magyar ipar bölcsőjének nevezi. Albach Géza polgármester zárószavai után a Szózat eléneklésével rekesztik be az ünnepséget. Az épületet már 1898 őszén használatba veszik, de felavatására csak 1899. március 26-án, Hegedüs Sándor kereskedelemügyi miniszter jelenlétében kerül sor.⁴⁸ Pákei tíz vázlatot is készített, amíg a kivitelezésre alkalmasat kiválasztotta a minisztérium és a városi tanács. A tizenhárom tengelyes, félköríves nyílásokkal ta-

⁴⁷ Pákei Lajos: Ünnepi beszéd. *Értesítő*, 1895/96. 8–20.; Kolozsvár ipari múltja. *Kolozsvár*, 1896. nov. 7., 9., 10.

⁴⁸ Vö. *Értesítő*, 1896/97. 4–13.; Uo. 1898/99. 4–14.

golt emeletes épület három fő tengelye rizalitot képez, a rizalitokat bábos attika emeli ki, mely fölé impozáns, barokkos kupola borul. A homlokzat földszintje rusztikás, az emeleti szintet függőlegesen ión oszlopok tagolják. Az eklektikus épület belső tereinek díszítésére Pákei inkább reneszánsz elemeket használ. E belső terek T-alakban rendezettek. A T szárához kapcsolódó két nagy udvari termet szánta az Iparmúzeum kiállítóteréül. Az épület aránylag kevés módosítást szenvedett, ma a Műegyetem használja.

Az új épületben – úgy tűnik – nincs olyan tökéletes együttműködés Pákei és az újonnan kinevezett igazgató között, mint az korábban kialakult. 1900-tól az értesítők már csak a szakiskola adataira vonatkoznak. 1901-ben az Iparmúzeum helyiségeit elfoglalja az iskola, s anyagát ládába helyezik megőrzésre. Ekkor már közismertté válik, hogy az Iparmúzeum részére új épületet emelnek. A terveket szintén Pákei készíti. A kivitelezéshez 1902-ben kezdenek hozzá, s 1904-ben fejezik be. Berendezése azonban 1908-ig elhúzódik.⁴⁹ Az Iparmúzeum új, Malom utcára néző épülete a nem sokkal korábban tervezett Unitárius Kollégium reneszánsz és klasszikus elemeket kombináló homlokzatát visszhangozza. A 19 tengelyes háromszintes épületet vízszintesen övpárkányok tagolják, függőlegesen egy háromtengelyes középső és két négytengelyes sarokrizalit biztosítja a tagolást. A földszinti és a második emeleti ablakok egyenes, az első emeletiek félköríves záródásúak. A két alsó szint falfelülete rusztikázott, a legfelső szinten ión oszlopok és pilaszterek emelik ki az ablakközöket. E sor ablakai fölött táblát tartó puttó-domborművek sorakoznak. A középrizalitot timpanon zárja, melyet a tervek szerint szoborcsoport töltött volna ki. Az épület előtt 1987-ig a Malomárok volt, rajta híd vezetett keresztül a főkapuhoz, s annak elején rácsos díszkapu állt. Ezt a Malomárok befedésekor eltávolították, úgyhogy most sután hat az épület földszintje. Ezt az épületet is megkapta a Műegyetem, s hozzá hátsó szárnyat épített.

A szakiskolában az 1900-as évek folyamán egyre csökken az építőipari tanulóknak száma. 1907-re az építőipari tanfolyam teljesen megszűnik, s az intézmény neve Magyar Királyi Fa- és Fémipari Szakiskola lesz. Ettől fogva Pákei már mint tanár sem szerepel, bár a felügyelőbizottságnak továbbra is tagja az 1919-es hatalomváltozásig. Úgy tűnik, hogy az Iparmúzeum önállósult. Ennek keretében Pákei még tovább is tartott az építőiparos tanoncoknak tanfolyamokat. Az *Újság* című napilap 1912. augusztus 2-i száma arról tájékoztat, hogy a Ferenc József Iparmúzeumban befejeződött a második nyári 14 hetes építőipari rajztanfolyam, melyen 18 fiatalot oktattak Pákei Lajos vezetése alatt Förstner Tivadar és Gaál Já-

⁴⁹ Ezekre utalás történik az *Értesítő* füzetekben, de az épület ünnepélyes használatba vételéről, megnyitásáról nem találtunk adatot.

nos szakiskolai rajztanárok. Miután 1893-ban Marosvásárhelyen saját épületében megnyílik a Székelyföldi Iparmúzeum, a kolozsvári megnevezésében indokolatlanná válik az „Erdélyrészi” jelző. Az 1910-es években elnevezése: Magyar Királyi Állami I. Ferenc József Iparmúzeum. Az igazgató segítségére hárman vannak: Gaál János szakiskolai tanár, Csegezi Mihály rendes, valamint Bencze Mihály havidíjas szolga.⁵⁰

A szakiskolai tanárság, majd a múzeumigazgatás előnyös volt Pákei számára. Egyrészt állandó állami fizetéssel bírt, tehát mérnökként nem érezte magát kiszolgáltatottnak, ugyanakkor évközben, s még inkább a szünidőkben volt lehetősége a művészetnek, az építettervezésnek hódolni. Arról nincs tudomásunk, hogy magánirodát működtetett volna. Az 1914-es *Kolozsvári cím- és lakásjegyzék* „Mérnökök, építészek és vállalkozók” nyilvántartásában nem szerepel. A város lakóinak névjegyzékébe mint „házbirtokos, főmérnök” került felvételre. Csak az Iparmúzeumnál jelzik, hogy „iparmúzeumi igazgató”. Az utókor azonban a közelmúltig alig emlegette Pákeinél azt, hogy szakiskolát alapított, iparmúzeumot hozott létre, hanem elsősorban tervező mérnökként értékelték. Hatalmas, fogalomszámba menő épületeit többnyire saját maga dolgozta ki a legapróbb részletekig, vázolta fel, majd rajzoltatta meg a szakiskolai rajztanár-kollegák közreműködésével. Vakációk idején még másik szenvedélyének is hódolhatott: az utazásnak. Eleinte főleg Itália és Németország volt úti célja, ahol mindig az építész szemével nézelődött és sokat tanult is. Aztán bejárta Franciaország, Anglia, Svájc több nagyvárosát, úgyhogy a szecesszióig terjedően tisztában volt az építészeti stílusok alakulásával. Ő maga azonban megmaradt a bécsi iskola hagyományainál, csak igen óvatosan alkalmazott egy-egy újítást.

Pákei elsősorban Kolozsvár építésze volt. Legnagyobb, reprezentatív épületeit mind itt, szülővárosának tervezte. Ezekkel máig hatóan alakította a városképet. Az 1881 táján emelt kis sétatéri őrház után 1886-ban kapott – ezúttal már sokkal igényesebb – megrendelést Pákei: vágóhidat kellett terveznie a városnak. Ez Reschner Dániel és Rácz Mihály cégének kivitelezésében 1887-re fel is épül. Bár hatalmas csarnokot kell kialakítania, díszes homlokzatot épít eléje. Középső rizalitja kétszintes, alul vakárkádok díszítik, attikája fölé órát helyez. Két sarokrizalitját egy-egy díszes, oszloptól közrefogott ablak uralja. Az összekötő szárnyak egy-egy kapunyílást és ennek megfelelő félköríves vakárkádokat foglalnak magukba. Az épület udvari részeit az 1920-as évek elején bővítették. Aztán 2001 táján magánkézre került az ingatlan, s rövidesen lebontatták. Pedig ipari műemlék lehetett volna.

⁵⁰ *Kolozsvári cím- és lakásjegyzék 1914. évre.* Hivatalos adatok alapján összeállították: Pótor Dezső, Károlyi Gyula. Kolozsvár, 1914. 31.

A város közönsége Pákei tehetségét a New York Szálloda felépítésekor ismerte meg. A gyorsan fejlődő Kolozsvárnak a 19. század végén nem volt a város rangjához méltó elegáns szállodája. A Főtér két átelleni sarkán lévő szálló a helyi igényeket is alig elégítette ki, a fővárosból vagy külföldről egyre gyakrabban érkezőket nem volt hol elszállásolni. A tér délnyugati sarkán álló egyemeletes Nemzeti Szálló ekkoriban a Rhédey család, pontosabban báró Horváthné Rhédey Johanna grófnő tulajdonát képezte, s a tulajdonosnő elfogadta az átépítésre vonatkozó ajánlatot. Aztán kiderült, hogy inkább teljesen új épületet kell emelni, s Pákeit kérték fel a tervek elkészítésére. Ezek alapján 1895 decemberére fejezték be az építkezést. Mikor az állványok közül kibontakozott a tornyos kétemeletes saroképület, az egész város csodájára járt. A *Kolozsvár* című napilap így mutatja be az épületet: „Kolozsvár város főterének egyik szegletén rögtön szembe ötlik egy nagyszabású és nagy méretekben tervezett szállodaépület, mely egymaga dominálja a környéket.

Az utcára két hatalmas homlokzat nyílik, kiszökellő szeglettorony, kupolával és rizalitokkal, s itt mindjárt szembeötlik a karcsú torony, mely alapjából indul ki, s gyönyörű arányokban emelkedik a magasba, végződik egy szép sziluettű fedélzettel, melynek párját a nagy városokban is keresni kell. [...] Az épület stílje: barokk, finom tagozatokkal, alsó része vörös márvány, megszakítva nagyméretű nyílásokkal: bejárati ajtók és ablakok. Az épület utcai része kétemeletes, kívül balkonokkal, a rizalitoknál két emeleten keresztül menő korinthoszi oszlopokkal. A rizalitok, ablakok, nyílások elosztása, az itt alkalmazott sima felületek, az egésznek dekoratív hatása mellett nyugodtságot kölcsönöznek. Az összehatás kellemesen meglepő, művészi, s itt valóban érvényesül az architektúra definíciója, a »Gefrierene Musik« [megfagyott zene], mert ez épület valóban az; a koronát a könnyű francia manzárd tető képezi, melynek architektúrája és ornamentális tagozása gazdag s szép befejezést ad az egész homlokzatnak, szóval az egész épület külső hatása impozáns s monumentális, s valóban büszke lehet azon város, mely egy ilyen művészi művel bír, ha annak tervezője a városnak szülöttje is. [...] Amit az épület külseje mutat, az belsejében konzekvenciával van keresztül-vive. A kávéházba belépve annak architektúrája igen érdekes megoldású, itt látjuk érvényesítve egy kávéház modern elrendezését a térben régi módszer szerint. [...] A kávéházból szép perspektíva nyílik nagy áttört nyílásokon át a centrális étterembe, hova szintén a Jókai utcából külön bejáraton is juthatni. Ezen terem úgy terjedelme mint elrendezése és méretei tekintetében meglepően szép. A körszögű oszlopokon nyugvó ivezetek megetté arkádok vannak. Az ivezetek felett gyönyörű főpárkány vonul végig díszítve barokk konzolokkal és ezek között emblémekkel, e felett van ismét egy nagyhajlású boltozat egy díszes felülvilágító

tetővel, melynek azon érdekes szerkezete van, hogy úgy az alsó, mint a felső üvegrésze egy mechanizmus segítségével egyszerre széttolható. A nagy étteremből nyílik a kis étterem, zárt társaságok számára...”⁵¹ A leírásból még kitűnik, hogy a vendégek rendelkezésére 65 szoba áll 110 ágygal. Mindegyikhez fürdőszoba is tartozik. Az épület – elsőként Kolozsvárt – saját áramfejlesztővel rendelkezik. A fényes megnyitó ünnepségről szóló tudósításban olvashatjuk, hogy az épület „Pákei Lajosnak, a tervezőnek, örök emléket emelt Kolozsvárt”. A város csak nehezen fogadta el a New York nevet, többnyire „Nyhó”-nak nevezték. Ez lett a közélet egyik legfontosabb színtere. Kávéházában időztek az írók, szerkesztők, egyetemi tanárok. Éttermében bankettek, bálkat rendeztek. Az 1940-es évek végén egy ideig diákszállásnak használták, majd 1957-es renoválása után Continental néven nyitották újra meg. Utóbb az épületet magánosították, 2005-ben pedig bezárták. Jobb sorsra vagy lebontásra vár.

A belváros képét meghatározó másik Pákei tervezte épület az Unitárius Kollégiumé az egykori Kossuth Lajos utca közepén. Itt saját egykori iskolájának tervezett hajlékot a mérnök. A 19. század végén az unitáriusok tanintézete megkapta az államsegélyt, mely egyben arra is kötelezte, hogy megfelelő számú tanerővel az igényeket kielégítő épületben működjenek. Az 1806-ban emelt régi kollégiumépület már nem felelt meg az igényeknek. Az 1890-ben létrehozott építési bizottságnak a megalakulástól tagja volt Pákei. A bizottság eleinte a régi kollégium új szárnyal való bővítését tervezte. Erre variánsokat dolgozott ki Pákei. Utóbb felmerült a Széchenyi tér néhány telkén való építkezés is. Végül úgy döntöttek, hogy az unitárius templomtól keletre megvásárolnak hét telket, s oda építik fel a teljesen új épületet. Ennek megtervezését is Pákeire bízta. Ő hosszas előtanulmányokat folytatott az iskolaépületekre vonatkozó elvárásokkal kapcsolatban. 1899-re készül el a részletes tervekkel, melyeket az egyház, majd a minisztérium is – csekély módosításokkal – elfogad. A kiírt építési pályázatot Reményik Károly cége nyeri el. 1899 őszén kezdik el a régi házak bontását, 1901 szeptemberére készül el a hatalmas épülettömb. Szeptember 22-én tartják ünnepélyes felavatását.⁵² Pákei 1901. április 27-én a Kolozsvári Tanári Kör Márki Sándor egyetemi tanár elnöklete alatt tartott VI. felolvasó ülésén előadást is tart az Unitárius Kollégium készülő épületéről.⁵³ Ennek szövege megjelenik a kollégium 1901–1902-

⁵¹ A „New-York” Kolozsvárt. *Kolozsvár*, 1895. dec. 23.

⁵² Vö. *A százéves kollégium*. A kolozsvári Unitárius Kollégium, a mostani Brassai Sámuel Elméleti Líceum épületének centenáriuma írtá és szerkesztette: Dr. Gaal György. Kolozsvár, 2001.

⁵³ Egyleti élet. *Ellenzék*, 1901. ápr. 25.; Felméri Lajos: Kolozsvári kör. *Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny*, XXXIV. évf. (1900–1901). 737.

es Értesítőjében.⁵⁴ Az épület méretei tekintélyesek: főhomlokzata 68,30, oldalhomlokzata 62,45 m hosszú, a négy derékszögben találkozó szárny egy 1300 m² nagyságú belső udvart zár közre.

Az eklektikus épület főleg az itáliai reneszánsz stílust alkalmazza görög elemekkel gazdagítva. A legdíszesebb, főhomlokzatot függőlegesen egy 11 m széles középrizalit és két 8 méteres sarokrizalit tagolja. Vízszintesen négy párkányzat osztja a felületet. A földszint rusztikus vakolású, fölötté kettős párkány következik, a félköríves záródású első emeleti ablakokat vállpárkány köti össze. A második emeleti ablakok alatt fut a félkoszorús-karikás reneszánsz övpárkány. A konzolos főpárkány kevésbé díszített. A középső rizalit megfelel az előcsarnok illetve a díszterem külső falának. A földszinti részen a timpanonos záródású kétszárnyú kapu díszíti. Az első emeleti díszterem három magas erkélyajtaja előtt áttört kőcsipkés korlát, innen emelkedik a négy 0,75 m átmérőjű és 8,70 m magas korinthoszi oszlop, melyek a timpanont támasztják alá. A timpanon fölött hármastagolású, bábos díszítésű magas attika ad tekintélyt a homlokzatnak. A két sarokrizalit emeleti részén négy-négy korinthoszi oszlopfő falpillér tagolja a tereket: a két középső az első emeleten széles félköríves záródású, a második emeleten viszont ikerablakokat fog közre. Az első emeleten az oszlopközöket két-két szoborfülke tölti ki, melyekben soha sem volt szobor. Oldalra is ugyanilyen két-két fülke készült, tehát nyolc szobornak volna hely.

Az épület négy-, illetve a Kossuth Lajos és Berde Mózes utcai középrizalitinál ötszintes. A legfelső szint azonban csak az udvar felé érvényesül. A homlokzati szárny kettős teremsorú közepén futó folyosóval, a másik három szárny egyetlen teremsora az utcákra néz, körfutó folyosója pedig az udvar felé. Az első és második emeleten a folyosó eredetileg körbejárható volt. Az egyes szinteket öt lépcsőház köti össze. Az előcsarnokból induló kettős díszlépcső csak az első emeletre vezet. A négy sarokban van egy-egy keskenyebb szolgálati lépcső.

A Kossuth Lajos utca felől belépve néhány lépcsőn a földszinti tágas előcsarnokba jutunk. A lépcső két kőkorlátjának végére kandelábert tervezett Pákei, most egy-egy görög díszváza látható rajtuk. Az előcsarnok két oldalán fekete márvány építési emléktábla található. Ugyanitt két fehér márvány szoborfülke előtt balról Berde Mózsai (1815–1893), jobbról Brassai Sámuel (1797–1897) másfélszeres méretű mellszobra található.

Az első emeletre kerültek a reprezentatív egyházi és iskolai helyiségek. A díszlépcsővel szemben nyílik a három ajtós 16 m hosszú és 11 m széles, 176 m²

⁵⁴ Pákei Lajos: *A kollégium leírása*. A Kolozsvári Unitárius Kollégium Értesítője az 1901–1902. iskolai évről. Kolozsvár, 1902, 65–76.

területű díszterem. Az első és második emeletet is magába foglalja, úgyhogy magassága 8,55 m. Földszintjén amfiteatralisan elhelyezett padokban 350 ember foglalhat helyet. A központi ablak előtti magas szószék s alatta az elnökségi asztal képezi még a bútorzatot. Az első emelet bal szárnyán az egyházi és teológiai helyiségek következtek.

Az épületet vízvezetékekkel és csatornázással látták el, minden emeleten víz-öblítéses illemhelyek vannak. A falakba külön légcsatornákat alakítottak ki, hogy a termék állandó levegőcseréjét biztosítsák. Az alacsony nyomású gőzzel működő központi fűtés akkor modernnek számított, fatüzeléssel hevítették. A fontosabb helyiségekben légszesszel (gázzal) világítottak. A berendezés minden bútortípusát, kezdve a padoktól a konyhai és internátusi felszerelésig, hosszas mérlegeléssel választották ki, egy részüket Pákei tervei alapján készítették, s minden a kor színvonalán állott.

Az *Unitárius Közlöny* 1901 júniusi száma méltán írhatta: »Ami látszik, az meglepően szép, egyszerűen főszege. Minden részecskéje egy szép gondolat, az egész egy összhangzó alkotás. Aki látja, bámulja és gyönyörködik benne. Kolozsvár városának egyik legszebb épülete, s tanintézeteink között fényesen állja a versenyt, az egyetemi új épületekkel is«⁵⁵.

A kollégiumépület nagy részét 1948-ban államosították, az állami 7-es számú, majd Brassai Sámuel nevét viselő líceum működött benne, 1999-től újra az egyház a tulajdonos.

A város egy másik jellegzetes részének, a Sétátérnek a befejezése, mai arculatának a kialakítása szintén Pákei Lajos nevéhez fűződik. 1896–1897-ben az ő tervei szerint épül fel az emeletes téglakorcsolyacsarnok, mely tulajdonképpen öltözőt és éttermet foglalt magában. Ugyancsak ő tervezte a potsdami Sanssouci rokokó kastély alaprajzából ihletődve a kioszk nevű kerthelyiséges mulatót. Eléje pedig a Maetz Frigyes tervezte szökőkutat némileg módosítva az ő vezetésével faragták ki (1897). Külső peremén kentaurok, a belső párkányán nimfák díszítik. Az ezekkel egy tengelybe eső zenepavilonnal, melyben nyári estéken a katonazenekar játszott, művészi egységet képeznek. Utóbb a korcsolyapavilon emeletét Pákei tervei szerint műcsarnokká alakították át. A kioszkot már összedülés fenyegette, mikor 2010-ben a város renováltatta és közösségi központtá tette.

⁵⁵ Ez a megállapítás is Boros Györgytől származhat. Ő még kétszer írt elismerően Pákeiről (*Pákei Lajos*. [arcképpel] In: *A kolozsvári Unitárius Kollegium írásban és képekben*. Az új kollégium megnyitásának emlékére szerkesztette és kiadja: Dr. Boros György. Kolozsvárt, 1901. 75–77.; B. Gy. [Boros György]: Pákey Lajos. [arcképpel] *Erdélyi Lapok*, 3. évf. (1910). 599–600.

A város több polgárházát is Pákeivel terveztették meg. Nem mindegyik épült fel, még hátralévő feladat a ma álló épületek azonosítása, összehasonlítása a fennmaradt tervrajzokkal. Jellegzetesebb – elkészült – épületnek tekinthető az Unió utcai egyemeletes, loggiás Merza-ház, Weisz Miksa ügyvéd emeletes háza a Fürdő utca elején, a Malomárok mellett, Petelei István író (utóbb Bocsánczi László bankigazgató) háza a Majális utca nyugati során. A Kismester utca felől megközelíthető, a görög katolikus templom udvarán lévő – épp renováláson át-
eső – emeletes esperesi lakást és iskolát szintén ő tervezte.

A Főtér Kolozsvár szíve, jelképe. Ennek több pontján is rajtahagyta keze nyomát Pákei. Már utaltunk a New York Szálloda megtervezésére. A Főtér tulajdonképpen a 19. század végén vált díszterré. Addig többnyire Nagypiacként emlegették, házaktól körülzárt tágas tere meglehetősen rendezetlen összképet mutatott. A tudatos polgárok hosszas, több évtizedes küzdelmének eredményeképpen lehetett a Szent Mihály templom körüli falnak épült szedett-vetett épületeket lebontatni. A katolikusok rögtön „rendezettebb formában” építeni is akartak a helyükre négy saroképületet, amelyek között a templom fala is látszott volna. Debreczeni Balázs mellett, mint önéletrajzában Pákei feljegyezi, ő is megtervezte ezeket az épületeket. Szerencsére – a sajtónak köszönhetően – a józanabb megfontolás kerekedett felül, s szabadon hagyták a templom körüli teret, a katolikusok kárpótlásul házakat kaptak, s részben ezek helyére épültek a Szentegyház utcai úgynevezett Státusházak. A templom terét, kertjét, az egykori cintermet azonban körül kellett keríteni, s a neogótikus kerítés megtervezésére Pákeit kérték fel. Simonffi István gépgyárában öntötték a ma is látható 85 cm magas, terméskőoszlopokkal tagolt díszkorlátot 1899-ben. Mint önéletrajza függelékében írja Pákei, ezt ő magasabbnak tervezte, de távollétében az építési bizottság csökkentette méreteit ekkorára. Közben már az is eldőlt, hogy Fadrusz János tervei szerint készül a Mátyás király-szobor, s a helyét is kijelölték a templom déli fala előtt. Valószínűleg a szoborpályázat eredményhirdetése kapcsán ismerkedett össze Fadrusz János a szoborbizottságban is részt vevő Pákeivel, a város akkor legismertebb építészével. Fel is kérte a szobor talapzatának megtervezésére, kivitelezése irányítására. A két művész barátsága hamarosan odavezetett, hogy Fadrusz a nagyméretű szobor elkészítéséhez szükséges villa-műterme megtervezésével is megbízta Pákeit.⁵⁶

A budapesti Naphegyen épülő villa tervei 1895 májusára készültek el. Ez tulajdonképpen egy kettős épület volt. Az utca fele szobrokkal díszített, toszkán oszlopokkal tagolt reneszánsz homlokzatú kupolás villát tervezett, ehhez csatla-

⁵⁶ Vö. Murádin Jenő: *A Mátyás-szobor és alkotója, Fadrusz János*. Kolozsvár, 2008.

kozott az egyszintes hatalmas műterem, melyben a szobrász Mátyás-méretű alakokat is megmintázhatott. Az épület 1896 januárjában került átadásra. A műtermes villát a II. világháború idején bombatalálat érte, úgyhogy 1945-ben lebontották.⁵⁷

A Pákei–Fadrusz barátság eredményeként Pákei tervezi meg az elpusztított pozsonyi Mária Terézia-szobor talapzatát, a zilahi Wesselényi-szobor rácsos díszkerítését. A legnagyobb feladat azonban a kolozsvári szoborcsoportnál várt Pákeire. A szobor helyét ugyan 1896-ban a millenniumkor megtartott alapköleteli ünnepélykor már nagyjában tudták, de 1900 tavaszán, mikor a tényleges alapozáshoz fogtak, Fadrusz kissé keletebbre tolta a kompozíciót. Vita alakult ki akörül is, hogy milyen kőből készüljön az alap, végül szakértői vizsgálatot követően a süttői kő mellett döntöttek. A Fadrusz vázlata alapján Pákei megtervezte talapzat ovális teret foglal el, és két fő részből áll. Középen egy fogazatos bástya emelkedik, melyre a király lovas szobra kerül, ehhez félkörívben két oldalról emelkedő fal csatlakozik, mely egyben feljáróként is hat. A bástya lépcsős talapzata az alsó szint, amelyen a négy mellékalak helyezkedik el. A bástyára a MÁTYÁS KIRÁLY felirat, s alája a magyar koronás Hunyadi-címer került. A kivitelezést Gerstenbrein Tamás cége nyerte el, a címer kifaragását Fadrusz Klösz József kolozsvári szobrászra bízta. A szoborleleplezés 1902 október 12-i országos visszhangú ünnepségén Fadrusz mellett Pákei is elismerésben részesült, ekkor kapta a Ferenc József-rend lovagkeresztjét.⁵⁸

Kolozsvárt még az 1901 júniusában leleplezett Erzsébet királyné-szobor talapzatának a megtervezése, helyének kijelölése is Pákeire hárult. A kétlépcsős, kőpados emlékművet műkőből öntette a Tessitori-Gurisatti céggel. Egy timpanonnal záródó szoborfülke elé helyezte díszes piederstálra a Stróbl Alajos megmintázta bronz mellszobrot.⁵⁹ A Házsongárdi temető három impozáns klasszicizáló síremlékét tervezte Pákei: Kéler Iona színésznőét (1883), Berde Mózsa kormánybiztos-mecénását (1901) és Brassai Sámuel polihisztorét (1910).

A város legdíszesebb emléktáblái szintén Pákei nevéhez fűződnek. Ferenc József király 1887 szeptemberi látogatásakor pénzt utaltatott ki Mátyás király szülőházának táblával való megjelölésére. A terv kidolgozását Pákeire bízták, a kivitelezést pedig Zala György szobrászművészre. Az országos visszhangú lelep-

⁵⁷ 2011-ben Pásztohy Júlia írt diákköri konferencián bemutatott dolgozatot e villáról.

⁵⁸ A szobor és talapzata átfogó, szakszerű restaurálására 2010-ben került sor, ekkor a talapzatot teljesen szétszedték és újra építették, töredezett köveit kicserélték. A hivatalos felavatást 2011. április 2-án tartották.

⁵⁹ Erzsébet királyné szobra Kolozsvárt. *Ellenzék*, 1901. ápr. 27.

lezésre 1889. szeptember 2-án került sor. A reneszánsz ihletésű bronztábla fogazatos párkányán puttók tartják a nagy király koszorúba foglalt portréját, mely fölé a magyar korona illeszkedik.⁶⁰ Pákei önéletrajzában arra is utal, hogy a szülőházat felmérte egy esetleges kibővítésre való tekintettel. Az épület új ajtóinak és kapuinak terveit a díszvasalással ő készítette. Másik ismert emléktáblája 1892-ben a Rhédey-házra került, arra emlékeztetve, hogy száz évvel korábban ott tartotta első előadásait „az Erdélyi Magyar Nemes Színjászó Társaság”. A szöveget fekete svéd gránit lapra vésték, ezt bácsitoroki kőből készült könnyed rokokós keret övezi, melyen a színházi maszk is feltűnik. A keret kidolgozását Klösz és Bertha kolozsvári szobrászokra bízta.⁶¹ Az általa tervezett nagyobb épületeket is építkezési emléktáblával látta el. A Kereskedelmi Akadémia ellenőrzésével emelt Bástya utcai épületének olasz reneszánsz ihletésű emléktábláját csak fényképről ismerjük, akárcsak az Ipartörténeti Múzeumét. Az Unitárius Kollégium két táblája sokáig el volt fedve, de napjainkban megtekinthető. Érdekes módon Pákei első emléktáblája nem Kolozsvárnak készült, bizonyára egyháza kérte fel, hogy Kriza János nagyajtai szülőházára tervezzen egy emlékeztetőt: a fekete márványtáblát a kolozsvári Lorenz szobrásszal készítette, 1882. július 30-án leplezik le. Egy másik unitárius felkérésre megtervezte Dávid Ferenc síremlékét is a dévai várromhoz. Ezt 1919-ben lerombolták.

Vidéken egész sor templom, udvarház, középület állít emléket Pákeinek Bánffyhunyadiától a Székelyföldig. Az unitárius templomok sorából a bölöni, a firtosmartonosi, a székelyudvarhelyi, a vadadi és a magyarsárosi tervei fűződnek nevéhez, továbbá a dicsőszentmártoni római katolikus templomé. Ezek közül kétségtelenül a várfallal övezett kupolás bölöni templom a legimpozánsabb, erről tanulmányt is közölt a *Keresztény Magvetőben*.⁶² Ő készített tervet a tordai és a kövendi unitárius templom belső átalakítására. Tervei szerint épült 1912-ben a bánffyhunyadi és a mócsi kórház. Az utóbbit éppen centenáriuma előestéjén záratták be. Dicsőszentmártonban a takarékpénztár épületét szintén ő tervezte.⁶³

A Kolozsváron kívüli udvarházak, villák, kastélyok, vadászlakok, nyaralók összeszámlálása még megoldandó feladat. Önéletrajzában ezeket sorolja fel: Béli Tivadar háza (Bodola), Urmánczy János villája (Borszék), Bornemisza-ház (Várhegy), Teleki Domokos vadászlaka (Nagyenyed mellett), Ugron István kas-

⁶⁰ Vö. Lupescu Radu: *Mátyás király szülőháza*. Kolozsvár, 1912. 36–43.

⁶¹ Vö. Gaal György: *Ház a Főtér sarkán*. Kolozsvár, 2004. 71–77.

⁶² Y [Pákey Lajos]: *A bölöni templom*. 1892/4.239–243. [Pákei önéletrajza függelékében saját írásaként sorolja fel.]

⁶³ Ezeket mind önéletrajza függelékében említi Pákei.

télya (Mezőzáh), Teleki László kastélyának átalakítása (Sáromberke), Sándor János házának átalakítása (Kiskapus), Korbuly Bogdán házának homlokzati átalakítása (Lompért), Pataky László háza (Décsfalva), Szentmiklósi László háza (Dicsőszentmárton), Farkas Géza nyaralója (Magura). Közülük kiemelkedik a mezőzáhi 1908–1912 között épült Ugron-kastély. Az építtető sógorának, Bánffy Jánosnak a tervvázlatai alapján kellett Pákeinek kidolgoznia a kéttornyos neogótikus emeletes kastély mérnöki terveit.⁶⁴ Egyik utolsó megvalósult terve a székelykeresztúri Unitárius Gimnázium egyemeletes épületéé, ezt már a világháború kitörése után, 1914. november 2-án avatták fel. A 72 m hosszú díszesebben kiképzett három rizalitos főhomlokzathoz egy 72 méteres és egy 33 méteres udvari szárny csatlakozik. A hosszabbik szárny végét tornaterem képezi. A világháború aztán véget vetett az építkezéseknek, Pákei addig meg nem valósult tervei is papíron maradtak. Persze, sokszor pénzhiány is hozzájárult egy-egy munka meghiúsulásához. Pákei többször is utal rá, hogy állandóan késélen kellett táncolnia a költségek miatt. Hiába tervezett pompás épületeket, legtöbbször le kellett faragni a kiadásokból, s nem egyszer a kulcsin kárára.

Meg nem valósult terveit is számba kell venni. Néhányat ő is felsorol önéletrajza függelékében: brassói, bordosi, járai, kisadorjáni unitárius templom, fogarasi, dévai unitárius imaház. A brassói történetéről Kovács Lajos közöl adatokat a *Keresztény Magvető*ben.⁶⁵ Az el nem készült dévai „Dávid Ferenc templom” történetét Molnár Lehel ismerteti ugyanott.⁶⁶ Kolozsvári tervei közül Pákei utal a Trencsin téri cukrázspavilonra, a sétatéri kiállítási csarnokra, a Redut bővítésére-átépítésére, Békési Károly Petőfi utcai lakóházára, a Vöröskereszt Kórházra (ezt végül Alpár Ignác tervei szerint építették ki), a görög-katolikusok Jókai utcai kétemeletes palotájára (a mai 8. sz. alatti Bornemisza-ház helyére épült volna), a Szamos vashídjának sarkaira tervezett díszpavilonokra. Borszék fürdő felmérését is megkezdte a rendezés kidolgozása céljából, de e munka félbemaradt. Pályázaton – saját bevallása szerint – csak egyszer vett részt: a budapesti Iparművészeti Múzeum felépítésére kiírt (1890), azt Lechner Ödön nyerte el, pedig nem tartotta be a pályázati feltételeket.

Erdélyben a világháború előtt talán egyetlen építész sem könyvelhetett el olyan gazdag karriert, mint Pákei. Mégis meglep kézíratos önéletrajzának függe-

⁶⁴ Bordás Beáta: A mezőzáhi Ugron-kastély építéstörténete. In: *Liber Discipulorum*. Tanulmányok Kovács András 65. születésnapjára. [Kolozsvár], 2011. 345–361.

⁶⁵ A brassói unitárius egyházköztség megalapítása, küzdelmei és célhoz jutása. *Keresztény Magvető*, 1936/3. 103–116.

⁶⁶ Pákei Lajos és a dévai Dávid Ferenc-templom. *Keresztény Magvető*, 2005/1. 45–51.

léke, ahol a kudarok között két budapesti pályázásának sikertelenségét is felsorolja: „Az élettapasztalataim alapján beigazolódott, hogy az én választott pályámnak – mint »építész« – a szó valódi nemes értelmében Kolozsvár város nem való terrenum volt működési helyeül, mert hiányoznak azok az alapfeltételek, melyek ezen művészeti pálya gyakorlására feltétlen szükségesek. Ezt saját tapasztalataim alapján csakhamar felismerve két ízben kísérlettem meg egy nekem teljesen megfelelő pályát választani, illetve elnyerni az ország fővárosában, Budapesten, hol nem csak kifejelett érzék, de a vagyoni helyzet is megvan e pálya gyakorlására.

Budapesten a József Műegyetemen, a teljesen újra szervezett intézetben 1886-ban állították be az Ókori tanszéket, s erre a tanári állásra én is pályáztam, és pedig nem minden remény nélkül, mert biztosra vettem, [...] e tanszék[et] báró Hansen Theophilus, a bécsi Akademie der Bildenden Künste professzora véleményének kikérése nélkül nem töltendik be.” Csakhogy Hansen két másik tanítványa is pályázott: Ziegler Győző és Petz Samu. Minthogy honosított diplomát is kértek, s Pákeinek nem volt építési oklevele, három-négy hetet Budapesten töltött, s a Politechnikumban megszerezte a diplomát. Mondhatná: hiába, mert Zieglert nevezték ki. Ziegler 1905-ben bekövetkezett halála után újra pályázott, ezúttal sem volt szerencséje.

Tájainkon Pákeit tekinthetjük a műemlékvédelem és -mentés egyik első tudatos képviselőjének. Ahol a belvárosban építkezett, ott többnyire régi házakat kellett lebontani, azok feliratos ajtó- és ablakkereteit igyekezett elkérni, megvásárolni, s biztonságba helyezni. Az egyik lehetőség volt a kőtárba helyezés. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kőtára azonban csak 1899-től, Pósta Béla igazgatói székbe kerülésétől kezdte rendszeresen gyűjteni az ilyen leleteket. Addig az esetleg megmentett kövek udvaron, szabadban hanyódtak. Pákei azt a módszert alkalmazta, hogy a köveket lehetőleg az új épületbe beépítette. Így tett az Unitárius Kollégium telkén lebontott egyik ház 1595-ös reneszánsz ajtókeretével. Az 1890-es évek első felében építette fel saját Majális utcai villáját szép kert közepén.⁶⁷ A továbbiakban sorra menekített ide a szabadban kallódó vagy éppen általa kibontott keretköveket. Jó részüket beépítette a villájába, a többieket pedig a kertben helyezte el. A kövek egy része az 1888-ban lebontott Híd utcai Henczel-házból származott.⁶⁸ Az *Ellenzék*ben az építész halála után jó évvel megjelent emlékcikk⁶⁹ így mutatja be a villát: „Nem sokan ismerik Kolozsvárt a Majális utcai

⁶⁷ Pákei édesanyját, Pákey Lajosné kilyéni Székely Teréziát 1892. nov. 21-én már a Majális u. 9. (utóbb 29., ma 37.) szám alól temetik. Gyászrovat. *Kolozsvár*, 1892. nov. 19.

⁶⁸ Vö. *Erdélyi Híradó*, 1888. máj. 25.

⁶⁹ Kolozsvár építészeti műemlékei. Emlékezés Pákey Lajosra. *Ellenzék*, 1922. aug. 10.

Pákey-féle házat, mely arról nevezetes, hogy ahány ajtó vagy ablak van rajta, anynyiféle alakú, ha pedig azokat behatóbban szemügyre vesszük, akkor az alig egy emberöltő előtt épült új villába befalazott latin feliratos kövek, évszamos párkányok, építési monogramot viselő díszítmények egyszerre mintha csak megszólalának, elvezetve a szemlélőt az erdélyi fejedelmek történelmi korszakába. Egyik felirat a múlandóságra figyelmeztet, a másik a szerencse forgandóságára, a harmadik pedig arra, hogy igaz élethez még a rágalom sem férközhetik hozzá. Az előszoba bejáratát ez a bölcs mondás ékesíti: *Fortuna vitrea, cum splendet, frangitur ti.* a szerencse üvegből van, fénylik és eltörik. Ez a Báthoriak idejéből származó példabeszéd, mintegy reflektorfénnyel világít reá egy változatos történelmi korszakra. És csak az egy épületen kívül-belül összehalmozott műemlékek Pákey Lajos művészlelkének beszédes hirdetői, aki egész életén át arra törekedett, hogy a Kolozsvárt felkutatható építészeti jellegzetességeket akár eredetiben, akár utánzatban, de legalább is rajzban vagy más ábrázolatban összegyűjtse.”

A másik lehetőség: a rajzban való megörökítés. Ezen főleg a világháború kitörése után dolgozott. Mint önéletrajzában jelzi „Kolozsvár szabad királyi város építészeti műemlékei” címmel egy körülbelül 140–150 rajzmintalapból álló kétkötetes albumot szeretett volna sajtó alá bocsátani. Még a kiadvány díszes címlapját is megtervezte a Heltai Gáspár kiadványaiból vett motívummal. Erre a „Kolozsvár város építészeti műemlékei a XIX. század közepéig” címet írta fel. A műhöz Ipolyi Arnoldtól kölcsönöz mottót: „Őrizzük emlékeinket, gyűjtsük töredékeinket, hogy végleg el ne vesszenek és ezáltal üresebb legyen a múlt, szegényebb a jelen, és kétesebb a jövő.” Meglepő, hogy főleg a reneszánsz emlékeket gyűjtötte, a gótika iránt kevésbé volt fogékony. A munkát nem fejezhette be, rajzainak egy részét 1944-ben Balogh Jolán rendezte sajtó alá.⁷⁰ Ő állapítja meg: „Rajzai Kolozsvár múltjának pótolhatatlan dokumentumai, egyben az ő nevét is megörökítik.”

Az emeletes Pákei-villa méltó otthont, nyugodt körülményeket biztosított az építésznek. Itt élt haláláig feleségével, az 1882-ben nőül vett kőszegi Fangh Antóniával, aki rendre három gyermekkel ajándékozta meg: Edit (1884), Márta (1887), Lajos (1892). A családi ház aztán a 90-es évek közepén Kolozsvár egyik zenei központjává vált, ugyanis Pákei sokoldalú művészként muzsikus is volt. Gyalui Farkas írja róla: „Az utazáson kívül nagy örömet talált a zenében is. Kolozsváron egyike volt a legjobb csellójátékosoknak. Eleinte a Brassai-féle vonós-

⁷⁰ Balogh Jolán: *Pákei Lajos rajzai Kolozsvár építészeti emlékeiről*. Kolozsvár, 1944. [Künlönyomat az Erdélyi Múzeum 1944. évi 3–4. füzetéből.] (Erdélyi Tudományos Füzetek, 186.)

négyesnek volt a tagja, amelyből később a kolozsvári Zenetársaság alakult ki, s amelynek egyik megalapítója is volt. Az ő házában is, mint nem együknél régen, állandó kvartett-esték voltak, melyeken nemcsak Kolozsvár legjobb muzsikusai vettek részt, hanem néha még budapesti művészek is játszottak. Az öreg Brassai haláláig egyik legkedveltebb vendége volt ezeknek a kvartett-estéknek, s megvolt a maga külön karosszéke, melyen az utolsó években sokszor el is bóbiskolt. Pákei Lajos kvartett-estélyeire a programokat Veress Zoltán festő festette, mindig vidám hatást keltve velük.⁷¹ Ugyancsak Gyaluitól tudjuk, hogy a Pákei-ház az íróknak-művészeknek is kedvelt találkozási helye volt: Benczúr Gyula és Béla, Roskovits Ignác, Kriesch Aladár, Greguss Imre, Kacziány Ödön, Veress Zoltán, Petelei István gyakran megfordult falai közt.

Pákei mindig művésznek vallotta magát, úgyhogy az 1880-as évektől minden művészeti megmozdulásban részt vett. 1883-ban és 1889-ben is képzőművészeti szervező bizottságban volt tag. 1895-ben a Nemzeti Szalon kolozsvári kiállításának egyik előkészítője. Az 1899-től szervezett, s 1900 májusában megalakított Erdélyrészi Szépművészeti Társaság egyik alelnökéül választják. S mivel Wesselényi Miklós báró elnök és Feilitzsch Arthur báró, a másik alelnök többnyire távol van, így rendszerint ő vezeti a társaság üléseit. Mikor a város 1901-ben bérbe adja a társaságnak a sétatéri korcsolyapavilon emeletét, a tetővilágításhoz szükséges átalakításokat Pákei tervezi meg. A társaság 1902-ben és 1903-ban rendezett nagy kiállításainak is egyik szervezője.

A mérnök-muzsikus művészember aránylag keveset írt. Többnyire népszerű, ritkábban tudományos előadásai szövegét tette közzé a szerkesztők biztatására. Ezért ezek meglehetősen elszórva jelentek meg, rendszerint valamelyik újságban, s utána az iskolai értesítőben. Értekezett az ókori görög és római lakóházakról,⁷² ezek bútorzatáról,⁷³ a keresztény templomok eredetéről.⁷⁴ Előadást tartott a fa szerepéről az építészet történetében,⁷⁵ összefoglalta Kolozsvár ipartörténetét. Ismertetett két fontosabb általa tervezett épületet: a bölöni templomot és a kolozsvári unitárius kollégiumot. Figyelmeztetett a *Keresztény Magvető*ben a Heltai-nyomda művészi kivitelű kiadványaira (1918). Egy szép írása az *Erdélyi Lapok* 1911-es évfolyamában az akkor elhunyt zongoratanárnak és művészek,

⁷¹ Gyalui Farkas: Pákey Lajos. *Ellenzék*, 1928. aug. 5.

⁷² *Ellenzék*, 1890. jan. 24., jan. 25.

⁷³ Az ókori bútorokról. *Értesítő*, 1887–90. 29–33.

⁷⁴ *Erdélyi Híradó*, 1888. máj. 19. Erről vetített képes előadást tartott a Dávid Ferenc Egylet 1914. márciusi ülésén. Vö. *Unitárius Közlöny*, 1914. 63.

⁷⁵ *A fa az építészet történetében*. (Ismertetés) *Értesítő*, 1891/92. 17–20. *Ua. Kolozsvár*, 1891. dec. 5.

Geiger Albertnek állít emléket. Talán a kolozsvári „tanműhelyek” működéséről szóló első jelentéseket is ő állította össze, ezek először a *Közgazdasági Értesítő*ben jelentek meg. Önéletrajzában még utal egy Bécsben, a Theophil Hansen építészeti iskolájától kiadott német nyelvű füzetére az ottani „Musikvereins”-épülettel kapcsolatban.⁷⁶

Pákeit, mint a város tekintélyes polgárát, múzeumigazgatót és tervezőmérnököt számos elismerés érte.⁷⁷ A Sétatér Egylet már 1880-ban választmányi tagsággal tiszteli meg. Aztán a Tűzoltóegylet választja mérnökévé 1885-ben, ugyanekkor a városi törvényhatósági bizottságba is bekerül. A kereskedelemügyi miniszter az ezredévi kiállítás bizottsági tagjává nevezi ki 1896-ban, közreműködéséért a következő évben emlékérmeket kap. Az Erdélyi Kárpát Egyesület a 90-es évek végén választmányi tagjául, majd alelnökéül választja. 1898-tól a Kolozsvári Szépítő Egyletnek, 1900-tól az Országos Közegészségügyi Egyesületnek, 1901-től a Kolozsvári Mérnök- és Építészegyletnek választmányi tagja. 1903-ban az Unitárius Főtanács tagjául választják, tagságát hatévenként megújítják. 1904-ben a kolozsvári Kereskedelmi és iparkamara levelező tagsággal tünteti ki. Ugyanettől az évtől a Kolozsvári Zenetársaság igazgatósági tagja. 1909-ben Kolozs megye Közigazgatási Bizottságába nevezik ki. 1914-ben pedig az Erdélyrészi Női Iparegylet választmányi tagságával tisztelik meg.

Az első világháború és az azt követő hatalomváltozás, a megbízatások hiánya megviselték Pákeit. Egyre jobban visszahúzódott csendes villájába, s ott készülő kolozsvári építészeti albumát igyekezett befejezni. Egy gyors lefolyású tüdőgyulladás következtében élete 69. évében 1921. március 22-én reggel halt meg. Gyászjelentésére e jellemzést írták: „Élete művészet, munka és szeretet volt. Ezekben és alkotásaiban szép emléke tovább él köztünk”. Március 24-én, csütörtökön az Unitárius Kollégium előcsarnokából temették a Házsongárdi temető családi sírkertjébe szülei mellé. Sírjára egy római kőszarkofág-keretet helyeztek, ezt évtizedekkel korábban egyik építkezése megalapozásakor emeltette ki a földből. A hatalomváltást követő átmeneti időszakban a sajtó alig emlékezett meg Pákeiről, rövid életrajzát közölték megemlítve néhány épületét.⁷⁸ Egyedül az *Unitárius Közlöny* májusi számában jelent meg Kelemen Lajostól egy jól dokumen-

⁷⁶ *Entwurf zu einem Musikvereins-Gebäude* von L. v. Pákey. Studien aus der Special-Schule von Th. Baron von Hansen – herausgegeben Vereine der Architekten an der Akademie der Bildenden Künste in Wien. Heft VI. Wien, Verlag Lehmann & Wentzel.

⁷⁷ Ezek jegyzékét a kéziratos önéletrajz függeléke tartalmazza.

⁷⁸ Pákey Lajos. *Ellenzék*, 1921. márc. 23. Pákey Lajos meghalt. *Keleti Újság*, 1921. márc. 23.

tált életrajz és méltatás róla.⁷⁹ Több mint egy év múlva aláírás nélkül (feltételezésünk szerint Nagy Péter–Grandpierre Emiltől) az *Ellenzék* is szépen idézi emlékét (1922. aug. 10.). Gyalui Farkas róla szóló, a „régii Kolozsvárt” idéző írása szintén az *Ellenzékben* (1928. aug. 5.) látott nyomdafestéket. Pákeiné Fangh Antónia 1926. szeptember 2-án elhunyt, s az akkor már Magyarországon élő három gyermek az építész irodai hagyatékának értékesebbnek vélt részét magával vitte Magyarországra, a többi az unitárius egyház levéltárába került. A Pákei-villát áruba bocsátották, s a 20-as évek végén megvette a kolozsvári román egyetem, ott alakították ki a lélektani intézetet. Ma is egyetemi épület. A család történetét a *Magyar Családtörténeti Szemle* 1943-as évfolyamában a legifjabb Pákey Lajos (1892–1964) közigazgatási bíró tulajdonában lévő levelesláda adatainak felhasználásával sógora, Pákey Márta férje, Szent-Miklós László ismerteti. A Pákei-hagyaték szinte elfeledett részét, a Kolozsvár műemlékeit rajzokban bemutató, befejezetlen munkát az 1940-es években Balogh Jolán vizsgálja át művészettörténeti szempontból, s tömör bevezetővel az *Erdélyi Tudományos Füzetek* 186. számában (1944) teszi közzé. 1983-ban Székesfehérváron rendeznek egy kiállítást Pákei rajzaiból. Aztán az 1990-es évektől kezdenek behatóbban hagyatékával foglalkozni. Murádin-Beyer Katalin közzéteszi a kolozsvári állami levéltárban található kéziratos önéletírását, Guttman Szabolcs is a kolozsvári hagyatékot kutatja. Kiderül, hogy vagy négy helyen is őriznek Pákei-anyagot (Kolozsvári Állami Levéltár, Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltára, a budapesti Országos Műemlékfelügyelőség és Magyar Építészeti Múzeum). Gheorghe Vais kijelöli Pákei helyét Kolozsvár építészettörténetében.⁸⁰ A fiatalabb művészettörténész nemzedékből most Pásztohy Júlia és Bordás Beáta foglalkozik Pákei épületeivel, ifj. Dávid Gyula pedig a Pákei-hagyatékok összegző felmérésén dolgozik. Kolozsvárt két nagyobb szabású Pákei-megemlékezésre került sor. Születése 150. évfordulója alkalmából 2003. december 7-én idézték emlékét és koszorúzták meg sírját.⁸¹ 2013. március 23-án a Kolozsvár Társaság, a Kelemen Lajos Műemlékvédő Társaság és az Unitárius Egyház közös rendezésében 160. születésnapját ünnepelelték, s rendeztek kiállítást tervrajzaiból.⁸²

⁷⁹ Kelemen Lajos: Pákey Lajos 1853–1921. *Unitárius Közlöny*, 1921/5. 70–74. Újraközlve: Uő: *Művészettörténeti tanulmányok*. Bukarest, 1982. 309–312.

⁸⁰ Pákei Lajos. In: Gheorghe Vais: *Clujul eclectic*. Programe de arhitectură în perioada dualistă (1867–1918). Cluj-Napoca, 2009. 131–133.

⁸¹ Megemlékezés Pákei Lajosról. *Unitárius Közlöny*, 2003/5. 6. Ugyanott olvasható alulírottaknak a sírnál elmondott beszéde: Kolozsvár műépítésze: Pákei Lajos. 6–7.

⁸² Pethő Hunor: Aki mindmáig rajtahagyta keze nyomát városán. Pákei Lajosra emlékeztek. *Szabadság*, 2013. márc. 27.